

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1753-1789

Geliş Tarihi:26.08.2023 Kabul Tarihi:03.10.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1350602>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

PORTEKİZ KRALI II. JOÃO DÖNEMİNDEKİ DENİZAŞIRI YOLCULUKLARI YENİDEN DEĞERLENDİRMEK: DIOGO CÃO ÖRNEĞİ

Sertuğ Galip İNAN*

Öz

Portekiz Krallığı XIII. asrın ortasına kadar ülkelerini Müslümanlardan arındırdıktan sonra denizaşırı genişlemeye karar verdi. Bu maksatla ilk önce Atlantik açıklarındaki adaların iskâna açılması tercih edildi. Ardından Prens Henrique'nin inisiyatifiyle başlatılan keşif ve ticaret yolculukları giderek ivme kazandı. Yolculuklar başarılı oldukça, onların hikâyeleri Portekizli saray kronikçileri tarafından, hamileri ön plana çıkarılacak şekilde, kayda geçirildi. Ancak Portekiz denizcilik tarihinde çok önemli bir yere sahip bazı yolculukların hikâyeleri hak ettikleri değeri görmezler. Bu çalışmada örnek vaka olarak Portekiz kralı II. Dom João'nun saltanatında Afrika sahillerinin araştırılması için Diogo Cão'nun komutasında yapılmış olan yolculukların hikâyelerini belirgin ve güvenilir bir çerçeveye oturtmanın ne kadar güç ve hatta imkânsız olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Bu, modern literatürde kaleme alınmış çalışmalar mukayese edilerek, sonraki yıllarda yazılmış olan Portekizce kroniklerin ve yayınlanmış arşiv vesikalarının ışığında yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Portekiz Krallığı, Batı Afrika, II. Dom João, Diogo Cão.

Review of the Discovery Voyages in the Reign of João II: A Case of Diogo Cão

Abstract

The Kingdom of Portugal, after the expulsion of Muslims from the country until the mid-13th century, decided the overseas expansion. To this end, some islands, just off the coast of West Africa, were settled and colonized. From then on, early discovery and trading voyages initiated by Prince Henrique down Africa's Atlantic coast advanced progressively. As long as these voyages yielded, their stories were exaggeratively recorded by the royal chroniclers, and their patrons were aggrandized, too. Unfortunately, we can not say the same for the narratives of some voyages in Portuguese maritime history, which never enjoyed any appreciation they deserved. The discovery voyages of Diogo Cão in search of the southernmost point of Africa in the reign of Dom João II can be shown as a good sample. It will be seen that any story of his voyages chronologically and credibly can not be built. The method used here is

* Öğr. Gör. Dr., Milli Savunma Üniversitesi, Deniz Harp Okulu, Harp Tarihi Anabilim Dalı, sginann@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0475-0100>.

based on the confusing main sources written in that epoch and the published archival documents. At the same time, the problematic view in the modern literature will be discussed, too.

Keywords: The Kingdom of Portugal, West Africa, Dom João II, Diogo Cão.

Giriş

Portekiz sarayının baş-kronikçisi Gomes Eannes de Azurara'nın Gine kro-niğinde (Azurara, 1841) denizaşırı keşiflerin anlatılarını sonlandırdığı 1448 yılından sonra Portekiz Kraliyeti genişlemeyi Fas'ta sürdürdü. Kral Dom V. Afonso Af-rika'nın kuzeybatısına yayılma politikasını yeniden gündeme getirdi ve 1458'de Fas'ın Kasrû's-sâgîr şehrini fethetmeye karar verdi. Bu şehir aynı yıl ele geçirildiği gibi, 1471'de Asilah kolayca zapt edildi. Ahalisi tarafından tahliye edilen Tanca şehri de Portekizliler için kolay bir av oldu. Böylece Fas'ın bazı önemli şehirleri XV. yüzyılın son çeyreğine doğru birer Portekiz toprağı haline geldiler (Dias Farinha, 1999, s. 20- 21).

1450'lerde veya Prens Henrique'nin¹ 1460'taki ölümüne kadar, Yeşil Burun Adaları'na yönelik keşif araştırmaları özel teşebbüsler nezdinde yapıldı² ve sahil şeri-di Sierra Leone'ye kadar kat edildi. 1469'da, epey âtıl kalmış olan Gine ticareti Fernão Gomes adında itibarlı bir Lizbonluya iki yüz bin *real* karşılığında beş sene-liğine kiralandı³. Fernão, aynı zamanda, Liberya'dan itibaren doğuya doğru sahili, her sene 500 km olmak üzere, araştıracaktı⁴. Bu sayede 1471 ile 1475 yılları arasında Orta Afrika sahili keşfedilip, araştırıldı. Lopo Gonçalves ekvator hattını geçen ilk

¹ Portekiz Kralı I. João'nun oğlu olan ve Afrika keşiflerini başlatan Prens Henrique'nin bi-yografisi hakkında yazılmış en kapsamlı çalışma için bkz. (Russell, 2001; Elbl, 1991, s. 73-89). Onun 1443 yılına kadar olan keşif faaliyetleri başka bir çalışmamızda ele alınmıştır (İnan, 2020, s. 192-227).

² Bu teşebbüsler, Prens Henrique'nin ölümüne kadar, onun izniyle yapılabilmektedir. Venedikli Alvise Cadamosto bu özel müteşebbislerden biriydi. Öyle ki onun anlatısı sayesinde Portekizlilerin bu zaman diliminde gerçekleştirdikleri keşif araştırmalarını öğrenebiliyoruz (Cadamosto, 1944).

³ V. Afonso dönemdeki çifte genişleme politikası için bkz. (Diffie; Winus, 1977, s. 144-148).

⁴ Bu arada Fernão Gomes bu ticareti daha önce başka şahıslara bahşedilmiş olan ticarî alanları ihlal etmeden yapacaktı (Barros, 1932, s. 65-66; Axelson, 1961, s. 149).

Portekizli olarak tarihe geçti. Fernão Pó Gine Körfezi'ndeki Pó Adası'nı (günümüzde Bioko Adası) 1472'de keşfetti. Bu keşiflerden en önemlisi altın ticaretinin yapıldığı ve böylece "altın sahil" denilen Gana kıyısındaki Shama Koyu'nun 1471'deki keşfidir (Barros, 1932, s. 67). V. Afonso'nun saltanatının sonunda Rui de Sequeira adlı bir şövalyesinin keşfettiği yer Gabon sahillerindeki *Santa Catarina Burnu* oldu⁵.

V. Afonso'nun ölümünden sonra, tahta oğlu II. Dom João (sa. 1481-1495) geçti ve seleflerine nazaran, denizaşırı keşif faaliyetlerine kraliyetin Fas'taki karasal yayılma politikasından daha fazla önem verdi⁶. Öncesinde ise babasının saltanatında karasal genişlemeyle konumlarını pekiştirmiş olan saraydaki birtakım güçlü hizipleri karşısına almak zorunda kaldı. Öyle ki bu politika aristokrat sınıf için maddî ve manevî kazanımlar sunabiliyordu. Bu yüzden Portekiz Kralı, feodal beylere karşı tehlikeli bir mücadeleye girişerek, sahip oldukları imtiyazları onların ellerinden aldı (Oliveira Marques, 1972, s. 207-210).

Konumunu sağlamlaştıran II. Dom João ticarî menfaatlerini yabancı unsurlardan korumaya koyuldu. Gana-Elmina sahilinde bir istihkâm inşa ettirmek⁷ üzere Diogo de Azambuja isminde bir şövalyesini görevlendirdi. Azambuja ve kaptanlarının⁸ komutasındaki Portekiz filosu 1481'in Santa Lucia günü arifesinde⁹ Lizbon'dan

⁵ Onun saltanatının son on yılında Fernão Gomes ve adamlarının keşif işine başladığı Liberya'dan Gine Körfezi'ne kadar Portekizlilerce araştırılan yerlerin coğrafi ve demografik yapısı meşhur kozmograf ve asker Duarte Pacheco Pereira'nın *Esmeraldo* adlı muasır eserinde ayrıntısıyla anlatılır (Pacheco Pereira, 1892, s. 59-79).

⁶ Örneğin, 4 Mayıs 1481 tarihli bir belge "Gine sularındaki ticareti ve balıkçılığı oğluna" tahsis eder (Silva Marques, 1989, s. 220-222).

⁷ II. João bu mesele için istişare meclisini toplamış, ancak mecliste menfi ve müspet görüşler ileri sürülmüştü. Kimileri bu işi kârlı görüyorken, kimileri ise hem uzaklığından hem de havasının sağlıksız ve oradaki yerlilerin güvenilmez olmasından dolayı, bu yapının muhafazasını tehlikeli ve imkânsız görüyordu (Pina, 1792, s. 11; Resende, 1902, s. 64).

⁸ Filodaki diğer kaptanların isimlerini ilginç bir biçimde sadece Barros verir: Gonçalo de Fonseca, Rui de Oliveira, João Ruiz Gante, João Afonso, João de Moura, Diogo Ruis Ingres, Bartolomeu Dias, Pero de Evora, Gomes Aires, Pero de Cintra ve Fernando Afonso idi (Barros, 1932, s. 72).

⁹ Katolik alemine göre, arife günü 12 Aralık'tır. Pina ve Resende bu tarih konusunda hem fikirlerdir (Pina, 1792: 12; Resende, 1902, 65; Galvão, 1989, s. 34). Duarte Pacheco ise

yelken açtı. Afrika'nın batı sahillerini takip eden filo istihkâmın yapılacağı yer olan *Aldea das Duas Partes* denilen bir yere geldi. 19 Ocak 1482 günü¹⁰ burada demir atıldıktan sonra, Azambuja Portekizce kroniklerin *Caramansa* diye isimlendirdikleri o yerin efendisiyle inşa için görüştü. Yerli şef Portekizlilerin taleplerine çekimser yaklaşmış olsa da muhataplarının iyi görünümlü ve ticaret yapmaya istekli olduklarına kanaat getirdikten sonra inşaata izin verdi. Hummalı çalışmaların ardından istihkâm o yılın şubat ortasında tamamlandı¹¹. Bu yapıya *São Jorge* isminin verilmesinin nedeni bu azizin vaktiyle kraliyetin hamisi ve koruyucusu olarak benimsenmiş olmasıydı (Barros, 1932, s. 78). O yerde Portekizliler mallarını sulh içinde alıp satmaya başladıktan sonra filodaki adamların bir kısmını bu istihkâmın korunması için ayıran Azambuja, diğer adamları bu işin tamamlandığı haberiyle Portekiz'e gönderdi ve orada iki sene yedi ay kaldı¹².

1. Diogo Cão'nun Tarih Sahnesine Girişi

Öncelikle, Portekizlilere Ümit Burnu'nun kapılarının açılmasına katkı yapan kâşiflerden Diogo Cão'ya dair sözler söylemekle başlayalım. Onun gençliği hakkında bir hikâye inşa etmek güç olsa da atalarının Portekiz Kraliyeti'ne vermiş olduğu hizmetlere (Cordeiro, 1892, s. 25-30) bakıldığında Cão alelade seçilmiş olmalıdır. Zira keşif araştırması için gönderildiği bir yolculuğundan Lizbon'a dönüşünden sonra hizmetlerinin karşılığında verilmiş olan bir belgede onun büyükbabası ile babasının kraliyete yaptıkları katkılar, ayrıntılı olmasa da, ifade edilir¹³. Ne zaman doğduğuna dair elimizde bir kayıt olmasa da Cão'nun belirgin bir kişi olarak tarih sahnesine girişi 1480 yılıdır. İlginç bir biçimde onun ismi ilk kez Eustace de la Fosse

Azambuja'nın filosunun Lizbon'dan hareketini 1 Ocak 1482 olarak verir (Pacheco Pereira, 1892, s. 68-69).

¹⁰ Pina, Resende ve Barros bu tarih konusunda hem fikirlerdir.

¹¹ Pina istihkâmın inşa işlerine 21 Ocak 1482 günü başlanmış olduğunu kaydeder (Pina, 1792: 16). Barros da inşa işlerinin yirmi gün içinde tamamlanacak hale geldiğini aktarır (Barros, 1932, s. 78).

¹² Pina ve Barros, *São Jorge da Mina* istihkâmının inşasıyla ilgili hikâyeyi Garcia de Resende'den daha ayrıntılı anlatırlar (Pina, 1792, s. 17; Resende, 1902, s. 66; Barros, 1932, s. 72).

¹³ 14 Nisan 1484 tarihli belge için bkz. (Silva Marques, 1989, s. 273-274).

adında yabancı birinin hatırasında geçer¹⁴. Bir Felemenk olan bu kişi 1479'un güzünde ticaret yapmak için İspanya'nın Sevilla şehrine gelmiş ve bir grup İspanyolla Gine sularına yelken açmıştır. 6 Ocak 1480 günü Gana'ya ulaşan bu davetsiz misafirler karşılarında bir anda beliren Portekizlilere mecburen teslim oldular. Aralarında Eustache de la Fosse'nin de olduğu bu mütecavizlerden önde gelenleri Portekiz'de yargılanıp, idam cezasına çarptırıldılar (De La Fosse, 1949, s. 181). Daha sonra bu cezadan kurtulmayı başaracak olan De La Fosse yolculuk sırasında derdest edilecek¹⁵, Fernand de les Vaux¹⁶ adında bir kaptanın gemisine yerleştirilmiştir. Bu Felemenkli, Portekiz'e esir olarak götürülmesinden önce buldukları yerin daha doğusuna yapılacak bir yolculuğa katılmıştır. Ancak bu yolculukta¹⁷ bir müddet seyahat eden De La Fosse, sıkıldığından, Diogo Cão'nun gemisine nakledilmiş ve onunla Portekiz'e gönderilmiştir. De La Fosse hatırasında Fernand de les Vaux'dan nazik biri olarak bahsederken, Cão için aynı duyguları paylaşmaz. Hatta Cão'nun, onu,

¹⁴ Bu hatıranın yayına hazırlanmış bir versiyonu için bkz. (De La Fosse, 1949, s. 181-195). De La Fosse hatırasını bu hadiseden ancak 40 sene sonra yazmıştır.

¹⁵ Portekiz Kraliyeti ve özellikle de Prens Dom João 1479 tarihli Alcáçovas Antlaşması uyarınca bütün çabalarını İspanyolların Gine sularına yönelik tecavüzlerini savuşturmaya yoğunlaştırmışlardır. Bu sayede Portekizli gemiler kraliyetin izni olmaksızın bu sularda seyredecek herhangi bir yabancı gemiyle savaşa ve onu ele geçirme hakkına sahiplerdi. Yukarıdaki alıkoymalar işte buna göre yapılmıştır (Oliveira Marques, 1972, s. 218-219).

¹⁶ De La Fosse'nin, kendi dilinin telaffuz kaidelerine göre bahsettiği bu ismin Portekizce karşılığı bazı araştırmacılar tarafından farklı bir şekilde idrak edilir. Portekizce versiyonu Fernão Vaz olabilecek olan bu kişinin ismi 1485 tarihli Cristoforo Soligo haritasında günümüz Angola sınırlarından Atlantik'e dökülen bir nehrin ismi olarak kayıtlıdır. Fernão Vaz'ın Cão'nun yolculuklarına katılıp katılmadığını bilmiyoruz. Yine de Vaz'ın sözü edilen haritadaki bir nehre isminin verilmiş olması Cão'nun onun ismini bir şekilde yaşatmak isteğiyle de izah edilebilir. Çünkü Vaz, yukarıda bahsedildiği üzere, De la Fosse'yi Cão'nun gemisine naklettikten sonra, Gine Körfezi'nden daha öteye hareket etmişti. İşte bu yüzden Cão'nun ilk yolculuğunda ismini vereceği Fernão Vaz sözü edilen nehre Cão'dan önce ayak basmış olabilir. Hatta Fernão Vaz aynı zamanda günümüz Kongo Nehri'ne Cão'dan önce ilk olarak ulaşmış da olabilir (Bontinck, 1976, s. 353-359).

¹⁷ De La Fosse bir önceki dipnotta Fernand de Les Vaux'nun hakkında söylenen ihtimalleri düşündürecek bir şekilde, onun, yakın bir gelecekte inşa edilecek olan *São Jorge da Mina* istihkâmının 200 *lig* (1 *lig* ortalama 5,5 km ise, yaklaşık 1100 km) doğusuna gitmek için talimat almış olmasından bahseder (De La Fosse, 1949, s. 187-188, 190).

karavelasını alıkoymakla kalmayıp, ona ait mallarla Portekizli gasıpların namı hesabına sahil boyunca ticaret yapmaya zorladığını da ifade eder. İşte Cão'nun 1480'de ilk kez tarihî bir kayıta geçmesi bu şekilde olmuştur.

2. Diogo Cão'nun Problemlili Yolculukları

Diogo Cão'nun yolculuklarına dair herhangi bir seyrüsefer yönetmeliği (*regimento*) ve/veya seyir defteri ne yazık ki günümüze kadar ulaşmamıştır. Böyle olsa da onun yolculuklarının o döneme kadar kat edilmiş olan Afrika'nın batı sahilini araştırmakla ve hatta Doğu'nun efsanevî Hıristiyan hükümdarı Rahip Kral Yohannes'in ülkesini bulmakla ilgili olduğu düşünülmelidir. Örneğin, XVI. asır Portekizli tarihçilerden Fernão Lopes de Castanheda, II. João'nun vizyonundan bahsederken, sözü edilen Yohannes'in ülkesinin araştırılmasına yönelik çabayı da onun hedefleri arasında sayar¹⁸. Zaten Cão'nun, aşağıda da ele alacağımız üzere, başka bir yolculuğunda Kongo (Zaire) Nehri'ne ulaşmasından sonra nehirden iç kesimlere doğru bir müddet kat etmiş olması bu gayenin bir delili olarak görülebilir.

Cão'nun yapacağı yolculuklara dair seyir defterinin günümüze kadar ulaşmamış olması probleminin yanında, başka problemler daha göze çarpar: Onun ilk yolculuğunun Lizbon'dan hareket tarihi ve kronolojik hikâyesi. Bu problemlerin başlıca nedenleri olarak, o döneme doğrudan şahit olmuş olan kraliyet kronikçilerinden Rui de Pina ve Garcia de Resende ile XVI. asır tarihçisi João de Barros'un verdikleri çetrefilli bilgiler gösterilebilir. Pina ve Resende, II. João'nun *São Jorge da Mina* istihkâmının ötesindeki "Manikongo" denilen bir krallıkla temas kurmak için 1485'te o diyarlara bir filo göndermiş olduğunu ve bu filonun baş-kaptanlığına Diogo Cão'yu getirdiğini ifade ederler¹⁹. Duarte Pacheco ise eserinde Cão'nun keşifle-

¹⁸ Bu müellif, Portekiz Kralı'nı, bu gayelerini yerine getirmek isterken, öncelikle Tanrı'nın rızasını kazanmaya adanmış bir figür olarak gösterir (Castanheda, 1833, s. 1-2; Correia, 1858, s. 5; Axelson, 1973, s. 42).

¹⁹ Dikkat çekmek gerekir ki Pina "Diogo Cão bir kez daha kâşif olarak oraya gidecek" diye bir ifade kullanır. Yukarıdaki 1485 tarihine bakılacak olursa, bu ifade, onun aşağıda ele ala-

rin alameti olarak yanında götürdüğü *padrão*yu (taştan sütun) Kongo Nehri'nin girişine 1484'te diktiğini söylemekle iktifa eder (Pacheco Pereira, 1892, s. 83; Galvão, 1989, s. 34). Barros da Cão'nun bu yolculuğu için 1484 tarihini verir²⁰. Dönemin kronikleri bu meseleyi içinden çıkılmaz kıldıklarından (Cordeiro, 1892, s. 11-13), dikkatimizi başka kaynaklara yöneltmeliyiz.

Bilindiği üzere, Portekizli kâşifler Prens Henrique döneminden itibaren denizaşırı keşif faaliyetlerini kayıt altına almak için kolayca yok olabilen ahşaptan haçlar dikmekle ve/veya ağaçlara birtakım işaretler ve yazılar kazımakla yetinmişlerdir. Ancak bu adet bir süre sonra değişti. II. João keşifler üzerindeki hâkimiyetini kalıcı tutabilmek için üzerinde bir haç ve kraliyet arması ile Portekizce ve Latince kitabelerin²¹ bulunduğu *padrão*ların dikilmesini emretmiştir. Kitabelerde o toprağın ne zaman ve kim veya kimler tarafından keşfedildiği de yazılmıştır.

Cão'nun ilk keşif yolculuğunda diktiği bu *padrão*lardan ilki Kongo Nehri'nin girişinin güney ucuna dikilmiş ve *São Jorge* olarak isimlendirilmiştir. Barros'a göre, bunun nedeni Portekiz Kralı tarafından bu azize çok saygı duyulmasıydı (Barros, 1932, s. 80). Ancak bu *padrão*dan günümüze işe yarar parça kalmamıştır²². İkinci *padrão* ise dönemin haritalarında *Cabo do Lobo* olarak geçen, günümüzde Angola sahilindeki *Santa Maria* (veya *Saint Mary*) Burnu olarak bilinen bir yere

çağımız son yolculuğu için söylenmiş olabilir (Pina, 1792, s. 144-145). Bu ifade, aynı zamanda, onun 1485'ten önceki tarihi belirsiz olan başka bir yolculuğuna da işaret eder. Pina'nın bu ifadesini Resende de tekrarlar (Resende, 1902, s. 150).

²⁰Eğer Barros XV. asır keşiflerini anlatırken, Duarte Pacheco'dan istifade etmiş olduğunu söylüyor ise, o zaman bu tarihi ondan iktibas etmiş olmalıdır (Barros, 1932, s. 79).

²¹ Barros *padrão*lardaki kitabelerin sadece Latince ve Portekizce dillerinde yazıldıklarını ifade ederken, Duarte Pacheco ise bu kitabelerin Latince, Portekizce ve aynı zamanda Arapça dillerinde yazıldıklarını belirtir (Cordeiro, 1892, s. 9-10).

²² Cão'nun diktiği ilk *padrão* en azından XVII. asırda yerinde duruyordu. 1645'te bölgeyi ziyaret eden Kapuçin misyonerler büyük bir taşın sahilde uzandığını görmüşlerdir. Bölge halkı onlara bu taşın Cão'nun diktiği haçın bir parçası olduğunu söylemişlerdir. Üstelik Hollandalılar 1641'de Angola'yı işgal ettiklerinde, bu *padrão*yu yıkmışlardı. 1682'de Keşiş Merolla kraliyet armasıyla ve kayıt altına almadığı bir kitabenin bulunduğu bu *padrão*nun parçalarıyla karşılaşmıştır (Ravenstein, 1900, s. 630; Axelson, 1973, s. 51-52).

dikilmiştir. Şans eseri, *Santo Agostinho* isimindeki bu *padrão* günümüze ulaşabilmiştir²³. Üzerindeki kraliyet armasının tarzı 1485'ten önce cari olan tarza aittir. Kitabesinde sadece Portekizce yazılı metin şöyledir:

“Dünyanın yaratılışının 6681. yılında ve Rabbimiz İsa Mesih'in milâdının 1482. yılında pek saadetli, pek mümtaz ve kudretli hükümdar Portekiz Kralı II. João bu toprağın Diogo Cão tarafından fethedilmesini ve bu *padrão*ların dikilmesini emretmiştir” (Cordeiro, 1892, s. 19-20).

Bu metin Cão'nun Lizbon'dan tam olarak hangi tarihte hareket etmiş olabileceğine dair kesin bir şey söylememize imkân vermese de yolculuğun zaman aralığı için “tahminî” bir versiyon oluşturulmasına yardımcı olabilir. Ösöbyo (Eusebius) takvimine göre kaydedilmiş olan 6681 yılı Milâdî takvime göre 1 Eylül 1481 günü başlar ve 31 Ağustos 1482 günü sona erer. Diğer bir deyişle, 6681 yılının bir kısmı 1 Ocak – 31 Ağustos 1482 arası dönemi de kapsar. Milâdî “1482” yılına bakılacak olursa bu yolculuğun başlangıcı o yılın başlarına kadar da götürülebilir. Çünkü Cão, *São Jorge da Mina* istihkâmının inşası için 1481 Aralık'ının ortalarında hareket etmiş olan Azambuja'dan sonraki bir tarihte Lizbon'dan ayrılmış olmalıdır. Eğer bu istihkâmın inşası, kroniklerin belirttiği üzere, 1482 Şubat'ının ortalarına doğru tamamlanmışsa ve Barros'a göre, Cão da yolculuğu sırasında bu istihkâmda ikmal yapmışsa, onun Portekiz'den hareket tarihi mantıken 1482'nin hemen başları²⁴ olabilirdi. Böylece o yılın şubat ortalarında tamamlanmış olan bu istihkâma o andan sonraki herhangi bir tarihte ve belki de mart ayı içinde uğramış olmalıdır. Üstelik bu yolculukta diktiği *padrão*lardan ilkinin ismi *São Jorge* ise ve bu isimlendirme Portekiz Kralı'nın bu azize duyduğu hürmetten dolayı değil de *padrão*nun dikildiği ta-

²³ Ravenstein bu *padrão*yu şöyle tarif eder: yüksekliği 1,69 metre ve gövdesinin dairesel çapı 73 cm'dir. Üzerinde ise 47 cm yüksekliğinde ve 33 cm genişliğinde bir blok vardır (Ravenstein, 1900, s. 628).

²⁴ Abel Fontoura da Costa, Cão'nun Lizbon'dan hareket tarihinin, ihtimaller arasında olmak kaydıyla, 1481 senesinin sonlarına yerleştirilebileceğini de ekler (Fontoura da Costa, 1990, s. 24, 44). Ancak o da 1482 senesini benimser.

rihin bu azizin kutlandığı gün olan 23 Nisan'a denk gelmiş olmasından dolayı yapılmışsa²⁵, arada geçen en az üç aylık zaman dilimi mantıklı görünebilir. Çünkü Cão'ya verilen talimatlardan biri o döneme kadar keşfedilmiş olan sahilin ötesini keşfetmekse, o zaman onun, Lizbon'dan ilk *padrão*nun dikildiği nehrin girişine, çok fazla gecikme yaşamadığı kabul edilecek olursa, sözü edilen üç ayda gitmiş olması düşünülebilir. Yine aynı yolculukta dikilen *Santo Agostinho* *padrão*su ismini, dikiliş tarihi bu azizin kutlandığı güne, yani 28 Ağustos'a denk gelmesinden dolayı, almışsa, Cão'nun bu yolculuğu kitabedeki 6681 senesinin son günü olan 31 Ağustos 1482'den önce tamamlanmış da olabilirdi (Radulet, 1988, s. 111).

Ne var ki böyle bir görüş nazariye olmanın ötesine geçememektedir. Çünkü, aşağıda gösterileceği üzere, Cão'nun bu problemlili yolculuğunu ele almış olan araştırmacıların inşa ettikleri hikâyeler dikkatli okunduğunda, onların da bilimsel bir gerçeklikten ziyade birer nazariye olarak kaldıkları görülecektir. Dahası burada bir başka problem karşımıza çıkar: azizlerin gününe göre isimlendirilmiş olabilecek olan bu iki *padrão*nun tahminî dikiliş tarihleri arasındaki muhtemel dört aylık süre. Cão'nun diktiği ilk *padrão* 23 Nisan'da dikilmişse, o zaman ikinci *padrão*nun *Cabo do Lobo*'da²⁶ dikilmiş olabileceği 28 Ağustos'a kadar geçen sürede Portekizli kâşif ne yapmış olabilir? İki yer arasındaki mesafeye bakılacak olursa, Cão'nun bu mesafeyi dört aydan daha kısa bir sürede kat etmesi gerekirdi. Muhtemelen, Cão bu yolculukta nehrin girişine geldikten sonra, Pina, Resende ve Barros'a göre, Rahip Kral Yohannes'in ülkesine dair birtakım bilgiler almak istemiş benziyor. Çünkü burada yerliler ona iç kesimlere doğru çok güçlü bir hükümdarın yaşadığını söylemişlerdi. Bu yüzden Portekizli kâşif, Yohannes'le özdeşleştirilebilecek hükümdarla temas kurmak için emrindeki Portekizlilerden bir heyet oluşturmuş ve bu heyeti oradaki yerlilerle nehirden göndermiştir. Heyetkiler verilen mühlette dönmediklerinden, Cão da onların başlarına kötü bir şeyin gelmiş olabileceğini düşünmüş olmalıdır.

²⁵ Örneğin, Barros'a göre, kâşifler ayak bastıkları yerleri isimlendirirken, ulaştıkları günün herhangi bir azizin gününe denk gelme durumunu da kollarlar.

²⁶ *Cabo do Lobo* çıkıntısı Duarte Pacheco'nun eserinde *Ponta Preta* (Kara Burun) olarak isimlendirilir (Pacheco Pereira, 1892, s. 84).

Sözü edilen kroniklere göre, daha fazla sabredemeyince, gemisine binmiş olan yerlileri rehin olarak almış ve diğer yerlilere, bu rehinelere on beş ay içinde döneceğini ve onları iade edeceğini işaretlerle izah etmişti²⁷.

Portekizce kronikler Cão'nun yolculuğuna dair böyle bir versiyon sunarlar-ken, kartografik veriler ise başka bir versiyon karşımıza çıkarırlar. Kronikler, onun, bu ilk yolculuğunu yarıda keserek, ikinci *padrão*yu diktiği yere kadar gitmediğini ve rehin yerlilerle²⁸ doğrudan Portekiz'e döndüğünü ifade ederler. Dolayısıyla bu meselede muhtemel bir kronoloji oluşturmak için dayanak noktası almamız gereken kaynak Cristoforo Soligo'nun 1485 tarihli haritasıdır²⁹. Bu harita, büyük ihtimalle, Cão'nun, kroniklerin yarıda kestikleri bu yolculuğundan sonra çizilmiş olmalıdır. Haritaya bakıldığında, Cão'nun, kroniklerin aksine, Portekiz'e dönmeyerek, bu yolculukta diktiği ikinci *padrão*nun bulunduğu yere kadar gitmiş olabileceği intibamı uyandırır. Üstelik diktiği ilk *padrão* ile ikincisi arasında uzanan sahil boyunca dokuz adet yer ismi³⁰ mevcuttur. 1482 Nisan'ından Ağustos'una kadar olmak üzere, bu dört aylık süre dokuz adet yeri isimlendirmek ve haritalandırmak için çok uzundur. O zaman, ihtiyatlı olmak kaydıyla, Cão'nun, nehrin iç kesimlerinde yaşadığı söylenen hükümdara göndermiş olduğu Portekizli heyeti beklemek için biraz fazla zaman geçirdikten sonra, Portekiz'e dönmek yerine, ikinci *padrão*yu diktiği yere gitmiş olabileceği ihtimali de akla gelebilir.

²⁷ Buraya kadar anlatılan hikâyeye hem Pina ve Resende hem de Barros tarafından bahsedilir (Pina, 1792, s. 145; Resende, 1902, s. 151; Barros, 1932, s. 80). Ancak Pina ve Resende bu hikâyeyi Cão'nun 1485 tarihli yolculuğuna hasrederler. Barros'a göre böyle bir versiyon Cão'nun 1484 tarihli yolculuğu içindir.

²⁸ Özellikle de Pina, Cão'nun bu yerlileri adı bir esir olarak değil de "Portekiz Krallığı'nın dilini, geleneklerini ve kralın niyetini öğrenmeleri için getirmiş olduğunu" ifade eder (Pina, 1792, s. 146). Barros da Pina ile hem fikirdir.

²⁹ Burada şu hususu belirtmek gereklidir ki XV. asrın ikinci yarısından itibaren yapılan keşifleri anlatan kroniklerin problemleri yönlerine bakılacak olursa, o dönemde çizilmiş olup, günümüze kadar ulaşan haritalardaki bilgiler çok önemlidir. Soligo ve muasır başka haritalar Ravenstein'in çalışmasının sonunda verilmiş ve haritalarda geçen yer isimleri epey çaba sarf edilerek, listelenmiştir (Ravenstein, 1900, s. 649-655).

³⁰ Duarte Pacheco iki *padrão* arasındaki yer isimlerinden bazılarının Cão tarafından verildiğini aktarır (Pacheco Pereira, 1892, s. 85).

Soligo haritasına ve şimdiye kadar kurgulanan senaryoya göre, Cão bu yolculuğunda *Santo Agostinho padrãosunu Cabo do Lobo*'da 1482 Ağustos'unda diktikten sonra Portekiz'e dönmeye karar vermiş olmalıdır. Çünkü haritaya göre yolculuğu burada sonlanmış gösterilir. Hatta bu haritada ikinci *padrão*nun bulunduğu sahilin hemen güneyi, ilginç bir biçimde, doğuya doğru kıvrılırken tasvir edilir. Cão'nun yolculuğuna bu aşamadan sonra niçin devam etmemiş olabileceğini bilmiyoruz. Belki de ikmal imkânlarının azalmaya başlamasından dolayı, mürettebatın baskı yapmış olabileceği düşünülebilir (Axelson, 1973, s. 46). Yine de bu dönüşün asıl nedeni hâlâ belirsizliğini korur.

Cão ikinci *padrão*sunu diktikten sonra daha güneye gitmemişse ve makul seyrüsefer şartlarının sıkıntısız bir dönüş yolculuğuna izin verdiği düşünülecek olursa, o zaman Portekiz'e 1482'nin sonunda veya en geç 1483'ün başında dönmüş olmalıdır. Eğer böyle olmuşsa, buraya kadar yazdıklarımızı sorgulatacak başka bir problem daha gündeme gelir: Cão'ya, yaptığı hizmetlerin karşılığı olarak 8 ve 14 Nisan 1484 tarihli iki adet bağış beratının verilmiş olduğu ana kadar, onun 1483 senesinin tamamını nasıl geçirmiş olabileceği problemi. Mademki Cão ülkesine en geç 1483'ün başında dönmüş ise, o zaman sözü edilen iki adet bağış beratı neden bir seneden fazla bir süre sonra verilmiştir? Yukarıda ifade ettiğimiz görüşleri şimdilik bir kenara bırakarak, ancak asla ihtimal dışı görmeyerek, meselenin bu tarafına modern araştırmacıların nasıl yaklaşmış olduklarını kısaca gözden geçirelim.

Modern literatürde bir bütün olarak verilen Cão'nun bu yolculuğu için, keşilme olmaksızın, yaklaşık iki senelik bir süre biçilir. Ravenstein, Fontoura da Costa, Damião Peres, Axelson bu yolculuğun 1482 Ağustos'undan önce, özellikle de Mayıs veya Haziran ayında başladığını iddia ederler³¹. Bunu, *Santo Agostinho padrãosunda*

³¹ Araştırmacılar Cão'nun ilk yolculuğunun Lizbon'dan hareket tarihini umumiyetle 1482'nin ortalarında başlatırlar ve yolculuğun 1484'ün ilkbaharına kadar sürmüş olabileceğini ifade ederler (Cordeiro, 1892, s. 10). Ravenstein yolculuğun başlangıcını 1482 Haziran'ına yerleştirir (Ravenstein, 1900, s. 629). Damião Peres, Cão'nun Lizbon'dan 1482'nin Ağustos'undan önce ve belki de o senenin ilkbaharında yola çıktığı görüşündedir (Peres, 1943, s. 188). Axelson da Peres'in görüşünü kabul eder. Bunun sebebi olarak, *São Jorge da*

kayıtlı “1482” tarihiyle ilişkilendirerek, yaparlar. Kitabesine bu tarih yazılmışsa, *padrão* o yıl içinde dikileceği varsayılarak hazırlanmış olabilirdi. Fakat bu tarih, *padrão*nun hangi yıl dikileceğine bakılmaksızın, yolculuğun hareket emri o yıl verilmiş olduğundan dolayı da kitabeyle işlenebilirdi. O zaman, *padrão*lar 1483 yılının içinde de dikilmiş olabilirdi. Ne yazık ki bu konuda emin olamıyoruz. İşte bu tür ihtimaller bakımından, yolculuğun hareket emri 1482’de verilmiş olsa bile bu durum ele aldığımız yolculuğun, modern araştırmacıların belirttiği gibi, o yılın ortalarında başlamış olabileceği anlamına gelmemeli ve şartlanmış bir bakış açısıyla kesin olarak verilecek bir hareket tarihi de sunulmamalıdır. Zaten bu araştırmacılar yolculuğun Lizbon’dan hareket tarihini umumiyetle 1482’nin ortası olarak kabul etmek için kesin bir gerekçe de sunamamaktadırlar³². Üstelik 1484’ün ilkbahar başında bitecek şekilde, bu yolculuğun bütününe dair yaklaşık iki senelik süre o dönemin keşif araştırmaları için çok uzundur. Zira gelecekte Hindistan’a gönderilecek olan senelik firoların Lizbon’dan hareketi ile bu şehre varışı arasında ortalama on altı aylık bir süre geçer. Neticede Cão’nun bu yolculuğu, genel kabule göre, gerçekten de bu kadar uzun sürmüş müdür?

Radulet hem bu mesele hem de sözü edilen bağış beratlarının neden bu kadar geç verildiği üzerine fikir yürütür. Çünkü yukarıda serdettiğimiz varsayımlar bakımından, Cão iki *padrão*yu diktikten sonra 1482’nin sonunda veya 1483’ün başında Lizbon’a ulaşmışsa, 1483 senesini nasıl geçirmiş olabileceği durumunu, ihtimal de

Mina istihkâmının inşası için Cão’nun adamlarının kullanılması ihtimaline karşı bundan kaçınmak istenmesini verir (Axelson, 1973, s. 46). Dr. C. Radulet ise bu yolculuğun yaklaşık iki sene sürmüş olmasını ve Cão’nun bu yolculuktan en geç 1484 ilkbaharının başlarında dönmesini üzerinde durulması gereken ciddi problemler olarak görür (Radulet, 1988, s. 109).³² Örneğin, Axelson sözü edilen kitabedeki Ösöbyo takvimine göre kayıtlı 6681 senesinin 31 Ağustos 1482’de sona erecek olmasına bağlı olarak, kitabedeki 1482 tarihinin, *padrão*ların dikildiği tarih olarak değil de, ancak ve ancak Cão’nun bu yolculuk için görevlendirilmiş ve aynı zamanda Lizbon’dan gönderilmiş olduğu tarih olarak benimsenmesi gerektiğini vurgular. Eğer böyle düşünülmediği takdirde, bu yolculuğun sekiz aylık bir zaman dilimine sıkıştırılması gerektiğini vurgular. Üstelik Axelson da diğer modern araştırmacılar gibi, bu yolculukta dikilmiş olan iki *padrão*nun 1483 senesinde, ancak o senenin farklı dönemlerinde dikildiğine yönelik bir kronoloji oluşturur. En sonunda bu yolculuk için yaklaşık iki senelik bir süre biçilir (Axelson, 1973, s. 61).

olsa, bir nazariye üzerine oturtur: Cão, yukarıda kurgulanmış olan senaryoya göre, 1482'nin hemen başında Lizbon'dan hareket etmiş olsun ve *São Jorge da Mina* istihkâmında ikmal yaptıktan sonra Kongo Nehri'ne gelmiş olsun. Ancak burada senaryoda birtakım değişiklikler yapar ve Pina, Resende ve Barros'un ifadelerini bir kez daha gözden geçirir. Cão'ya bu yolculuk için verilmiş olan talimatlardan biri Rahip Kral Yohannes'e dair bilgiler toplamaktı. Nehre geldiğinde, oradaki yerlilerden iç kesimlerde güçlü bir hükümdarın yaşadığını öğrenen Cão, sözü edilen kronikçilere göre, lisan sıkıntısına bağlı olarak anlayamadığı bu yerlilerden daha iyi istifade edebilmek için yolculuğun bu aşamasından sonra ikinci *padrão*sunu diktiği yere gitmeyerek, bu yerlilerle en geç 1483'ün başına doğru Portekiz'e ulaşmış olabilir. Eğer böyle olmuşsa, getirdiği yerlilerden alınan bilgiler uzun bir değerlendirme vetiresinden geçmiş olmalıydılar. Üstelik yerlilere Portekizce dilinin öğretilmesi ve Portekiz Kralı'nın güçlü hükümdarla temas kurmak istemiş olabileceği meselesinin adam akıllı anlatılması gerekebilirdi³³. Bilgilerin değerlendirildiği ve yerlilerin intibakı sırasında, Cão keşif işine kaldığı yerden devam etmek için 1483'ün ilkbaharına doğru, ancak bu kez yerlileri geri götürmeksizin, yola çıkmış ve nehre geldikten sonra yukarıda kurgulanan yolculukta hükümdara gönderildiği düşünülen elçilik heyetini aslında bu ikinci yolculuğunda göndermiş olabilirdi. Heyet nehrin iç kesimlerine doğru giderken, Cão da daha güneye gitmiş ve *Santo Agostinho padrão*sunu³⁴ diktiği yere belki de bu yolculukta gelmiş olsa gerek³⁵. Zaten aşağıda görüleceği üzere, 1485

³³ Hatırlamak için bu çalışmanın 28 numaralı dipnotu.

³⁴ Barros, Cão'nun, Lizbon'dan bir kez daha nehre ulaştığında, Portekizli heyeti Kongo Hükümdarı'na gönderdiğini ve kendisinin de güneye doğru yola devam ettiğini ifade eder. Onun bu ifadesi muhtemel 1483 tarihli yolculuğun kronolojisine, ihtimal olsa da, uyabilir. Çünkü, ona göre, Cão *Santo Agostinho padrão*sunu "bir kez daha" gönderildiği yolculukta dikmiştir (Barros, 1932, s. 80). Yine de ihtiyatlı olmak gerekir. Radulet, Cão'nun 1482 tarihli yolculuğunda nehre diktiği ahşaptan bir sütunun yerine, 1483 tarihli yolculuğunda *São Jorge* isimli taştan *padrão*yu dikmiş olabileceğini söyler ve bu taştan *padrão* 1483 tarihinde dikilmiş olsa bile üzerine bir önceki senenin keşif tarihini yâd eden tarihin işlenmiş olabileceğini ekler. Cão'nun 1482'den 1486'ya kadar gerçekleştirdiği yolculukların muhtemel kronolojileri için bkz. (Radulet, 1988, s. 119).

³⁵ Radulet, *Santo Agostinho padrão*su için de bir önceki dipnotta belirtilen ifadeleri söyler. Muhtemelen, bir önceki yolculukta dikilmiş olabilecek olan ahşaptan sütunlar 1483'teki yolculukta taştan *padrão*larla değiştirilmiş olabilirlerdi (Radulet, 1988, s. 119).

tarihli son yolculuğunda Kongo Nehri üzerindeki Yellala kataraktına Portekiz kraliyet armasının ve Cão'nun isminin de olduğu bazı Portekizce kişi isimlerinin işlenmiş olmaları hükümdarla bir şekilde iletişim kurulması ısrarını şüphesiz gösterir. Yine de bu demek değildir ki Cão, kroniklerin de işaret ettiği gibi, muhtemel 1483 tarihli bu yolculuğunda da hükümdara heyet göndermemiş olsun (Radulet, 1988, s. 111).

O zaman şöyle bir nazariye ortaya koyulabilir: Cão'nun 1482'de gerçekleştiren, bir sonraki yılın başına doğru tamamlamış olabileceği yolculuğu aslında Afrika'nın batı sahilinin güneye doğru araştırılmasına yönelik olabilirdi. Ancak ne zaman ki nehre ulaştıktan sonra, güçlü bir hükümdarın yaşadığına dair çok önemli bilgiler aldı, işte o zaman yolculuğun planı da değişmiş olsa gerek. Cão'nun, o sırada yaşadığı iletişim sıkıntılarından dolayı yolculuğunu yarıda keserek, bu yerlileri, onlardan daha mükemmel istifade edilmeleri için Portekiz'e götürmüş olduğu versiyonu kayıtlıdır. Onun 1483'teki muhtemel yolculuğu sırasında nehirden içeriye göndermiş olabileceğini düşündüğümüz Portekizli heyete bakılacak olursa, bu heyet Kongolu hükümdara, rehin olarak Lizbon'a götürülmüş olan yerlilerden dolayı Portekizlilerin gasıp ve hırsız olarak telakki edilmemesini anlatma vazifesiyle gönderilmiş olabilirdi. Dolayısıyla 1482 tarihli yolculukta karşılaşılan durum bir sonraki yılda yapılmış olabileceği varsayılan yolculuğun durumunu ve gidişatını belirlemiş görünüyor. Bu yüzden modern araştırmacılar tarafından bütün olarak kurgulanmış olan bir yolculuk yerine, Radulet'in iddia ettiği gibi, bu iki senelik zaman zarfında, yani 1482'den iki beratın verilmiş olduğu 1484 Nisan'ına kadar iki farklı yolculuğun gerçekleştirilmiş olabileceği de ihtimal dâhilinde düşünülebilir. Cão 1483 tarihli "farazi" yolculuktan o senenin sonunda veya 1484'ün ilkbaharından önce Lizbon'a dönmüş olduktan sonra 8 ve 14 Nisan 1484 tarihli bağış mektupları verilmiş olmalıdır.

Resim 1: Diogo Cão'nun *Cabo do Lobo*'da veya Angola'nın *Santa Maria Burnu*'na diktiği *Santo Agostinho* adlı *padrão*sudur. Üzerindeki kitabe sadece Portekizce olup, diğer yüzündeki kraliyet arması ise 1485'in ortasından önce geçerli olan tarza göre işlenmiştir.

Kaynak: <https://www.metmuseum.org/exhibitions/listings/2015/kongo/blog/posts/kongo-music-past-and-present>

Peki 1483 tarihli muhtemel yolculuk Cão'nun ikinci *padrão*yu dikmiş olduğu *Cabo do Lobo*'da neden bitmiş ve ona, hem yıllık tahsisat hem de arma kullanma imtiyazını bahşeden 8 ve 14 Nisan 1484 tarihli böylesine önemli iki bağış beratı neden verilmiş olabilir? Şöyle bir bakıldığında, Cão aslında tarihe damga vuracak ve ona özellikle de arma kullanma imtiyazını bahşedecek çok önemli bir yolculuk gerçekleştirmişe benzemiyor. Üstelik onun bu yolculuğunu yarıda kesmesine neden olabilecek ne olmuş olabilirdi? Soligo haritasında *Santo Agostinho* *padrão*sundan itibaren sahil hattının doğuya doğru kıvrılmış olduğu görülür. Cão Afrika'nın ucuna yaklaştığını zannettikten sonra, acaba bir yanlış neticesinde, yolculuğunu yarıda keserek, bu haberi bir an önce Portekiz'e ulaştırmak mı istemiştir?

Bu tür suallerin muhtemel cevapları Papa VIII. Innocentius'a gönderilmiş olan Portekiz elçilik heyetinde aranabilir. Bilindiği üzere, Katolik hükümdarlar yeni

bir papa tahta geçtiğinde hem onu tebrik etmek hem de ona bağlılıklarını bildirmek üzere, Roma'ya bir elçilik heyeti gönderirlerdi. II. Dom João 11 Aralık 1484'te içinde Vasco Fernandes de Lucena'nın da olduğu bir heyeti Vatikan'a gönderdi. Lucena nutkunda geçmişteki Portekizli kralların gerek Müslümanlara karşı gerekse keşiflere dair başarılarını anlatmıştır. Böylece Hristiyanların o diyarlardan getirdikleri bol miktarda altın ve değerli mallarla zenginleşmekle kalmadıklarını, aynı zamanda Kuzey Afrika'da yaşayan "imansızların" ticaretlerine büyük bir sekte vurulmuş olduğunu da vurgulamıştır. Hatta Portekizli sözcü, kantarın topuzunu kaçırmış olsa gerektir ki, sabık Portekizli kralların Gine sahillerinde gerçekleştirdikleri keşiflerden daha fazlasının II. João'nun döneminde "dört sene üç ay on üç gün"³⁶ içinde gerçekleştirildiğini aktarmıştır. En nihayetinde Lucena'nın nutkunda Cão'nun yolculuğunu niçin yarıda kesmiş olabileceğini ima eden bir pasaj bulunur:

"(...) işte bütün bunların hepsi Avrupalılarca eski zamanlardan beri bölük pörçük bilinen Asyalı krallıkların ve halklarının ve aynı zamanda Hristiyan dinine inananların yaşadıkları Arap Körfezi'nin araştırılmasına yönelik bir ümidin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Eğer tecrübeli coğrafyacılar inanılacak olursa, Portekizli denizciler³⁷ o diyarlara birkaç günlük yolculuk kadar yaklaşmışlardı. Zaten [batı] Afrika sahilinin büyük bir şeridi keşfedilmiş olduğundan, Portekizli denizciler bir önceki yıl³⁸ Arap Körfezi'nin başladığı *Promontorium Prassum*'a çok yaklaşmışlardı. Lizbon'dan itibaren 450 bin adımlık bir mesafede bulunan nehirler, sahiller ve limanlar keşfedilmiş ve bunların hepsi denizlerin, karaların ve yıldızların en doğru şekilde gözlemlenmeleri neticesinde kayda geçirilmişti (...)"³⁹.

³⁶ II. João'nun tahta oturduğu 1481'den Vasco Fernandes de Lucena'nın Vatikan'a gönderildiği 1484'e kadar geçen süre kast edilir.

³⁷ Cão ve refakatindeki Portekizlileri kast ediyor.

³⁸ Heyet 1484'ün sonlarında gönderildiğine göre, bahsettiği yıl 1483 oluyor.

³⁹ Burada iktibas ettiğimiz pasajın yer aldığı uzun nutkun Latince ve Portekizce versiyonları için bkz. (Fontoura da Costa, 1990, s. 67-86). Burada şunu belirtmek gerekir ki bu Portekizli heyetin bir üyesi olan Pina kroniğinde böyle bir pasaja asla değinmez. Aynı zamanda Resende de değinmez. Onların kroniklerinde bu pasajdan bahsetmemeleri, kroniklerini Portekiz Kralı Manuel döneminde yazdıklarından dolayı, onların bir sansür sürecinden geçmiş olmalarıyla izah edilebilir. Bundan başka, bu pasaj bazı araştırmacıların ilgisini çekmiş ve Ümit Burnu'na Bartolomeu Dias'tan önce ulaşıldığına dair nazariyeler sunulmuştur (Déprez, 1933, s. 285-287). Özellikle de çok farklı nazariyeler için bkz. (Fontoura da Costa, 1990, s. 44-50).

Bu pasaj, görünürde, Portekiz denizcilik tarihinde infial uyandırmış olabilecek bir keşfin papa ve kardinaller huzurunda duyurulmuş olduğunu gösterir. Eğer Portekizli hatibin çektiği nutuktaki bu pasaj uydurma değilse ve o zamana kadar yapılmış olan Portekizli keşiflerin mütecavizlerden korunmasına yönelik papalıktan sırf berat alınması için oluşturulmamışsa, o zaman Cão'nun gerçekten de Afrika'nın en uç noktasına yaklaşmış olabileceğine dair bir kanaat kraliyet içinde oluşmuş olabilir. Çünkü ikmal imkânlarının azalması gibi menfi durumlarla karşılaşmadığı takdirde, Cão niçin bir anda dönüşe geçsin? O zaman yolculuğun aniden kesilmesi coğrafi bir bakış açısıyla izah edilebilir. Cão'nun ikinci *padrão*sunu diktiği *Cabo do Lobo* veya *Santa Maria Burnu* olarak bilinen yer, kadim Batlamyus geleneğine göre, Afrika'nın doğu sahilinin en güney ucu olarak kabul edilen *Prasum promontorium*⁴⁰ çıkıntısıyla neredeyse aynı enlemedir. Üstelik haritaya göre, dikilen ikinci *padrão*nun güneyindeki sahil şeridi doğuya doğru kıvrılan bir hat olarak devam eder. Çok muhtemeldir ki Cão ve adamları, henüz bilmedikleri sahilin görünüşünden dolayı yanıldıklarından, Afrika'nın en güney ucuna yaklaştıklarına ikna olmuş olabilirlerdi⁴¹. Gerçi sahil şeridinin görünüşü hakkında yanılmış olsalar bile Cão ve adamlarının, Batlamyus'a göre, Arap Körfezi'nin başladığı *Promontorium Prassum*'un bulunduğu enleme⁴² ulaşmış olduklarını düşünmeleri bu yolculuğun orada kesilmesi ve bu haberin derhal Portekiz'e götürülmesi için yeterlidir. Zaten Lucena'nın ifadeleri böyle bir ihtimali akla getirir. Cão da infial uyandıracak bu tür bir haberle gelmiş olsa gerekir ki yıllık tahsisat almasının yanında arma kullanma imtiyazıyla da taltif edilmiştir⁴³.

⁴⁰ Bu yer günümüz Mozambik sahilinin en kuzey sınırında yer alan günümüz Delgado Çıkıntısı'dır.

⁴¹ Damião Peres ve Axelson bu noktada hem fikirlerdir (Peres, 1943, s. 192-196; Axelson, 1973, s. 65).

⁴² Yine de Soligo'nun, haritasında, *Santo Agostinho padrão*sunun dikildiği yerin konumunu Batlamyus'un *Afrika'nın en güney ucu* olarak kabul ettiği yerin konumuyla aynı enlemede göstermemiş olması şaşırtıcıdır (Radulet, 1988, s. 114).

⁴³ Böylesine önemli bir ödüllendirme getirilen haberin önemi üzerine verilmiş olsa da masraflı ve zahmetli işlerde kullanılan kişilerin ödüllendirilmesi krala sadık yeni bir soylu sınıfının oluşturulması bağlamında da düşünülebilir (Radulet, 1988, s. 114).

Şimdiye kadar başvurduğumuz muasır hikâyeci kaynaklardaki muğlak ifadelere göre, Cão'nun 1482'den 1484'ün başlarına kadar gerçekleştirmiş olabileceği yolculuk veya yolculukları sayesinde Afrika'nın Kongo Nehri'nden güneye uzanan sahillerinin bir kısmı araştırılmış ve *padrão*lar dikilmiştir. Her ne olursa olsun, onun bu yolculuk[lar]da ulaştığı en uzak nokta yaklaşık 13 derece güney enlemi olmuştur. Bu aşamadan sonra bu hattın güneyine uzanan sahilin araştırılması vazifesi bir kez daha Cão'ya verildi. Çünkü yeni yolculuğunda dikilecek olan bir *padrão*da onun ismi bulunur.

Cão'nun bu yolculuğa 1485⁴⁴ Haziran'ından sonraki herhangi bir tarihte çıkmış olabileceğini söyleyebiliriz. Bunun nedeni sadece yeni yolcuğunda diktiği ve günümüze kadar ulaşmış olan *padrão*lardan birinde bu tarihin yazılmış olması değil, aynı zamanda o *padrão*ya işlenmiş olan kraliyet armasıdır. 1385'te Portekiz Kraliyeti'nin idaresini üstlenmiş olan Avis Tarikatı'nın Üstadı João⁴⁵ bu isimle I. João olarak Portekiz tahtına oturduktan sonra Avis Hanedanı tesis edilmiş oldu ve bu hanedana göre bir kraliyet arması geliştirildi. II. João'nun saltanatında, yani 1485 Haziran'ında bu kraliyet arması değişti. Buna göre, armadaki kırmızı şeritteki bu tarikatın sembolü olan yeşil haçlar çıkarıldı. Düz haç şeklinde hizalanmış olan beş adet mavi kalkanın uçları, hep birden aşağıya doğru bakar halde, yeniden düzenlendi ve kırmızı şeritteki kale figürlerinin sayısı da yediye indirildi⁴⁶.

⁴⁴ Bu *padrão*ya işlenmiş olan 1485 tarihi, yukarıda da söylendiği üzere, doğruluğu şüphe götürsün veya götürmesin, Pina ve Resende'nin kroniklerinde Cão'nun yapmış olduğu bir yolculukla bir şekilde ilişkilendirilir. Bkz. bu çalışmanın 19 numaralı dipnotu.

⁴⁵ Bu arada hatırlanmalıdır ki I. João Portekiz'in kurucu Burgonya Hanedanı'nın sondan birinci hükümdarı olan I. Pedro'nun da gayrimeşru oğludur.

⁴⁶ Kraliyet armasında yapılan değişiklikler hakkında bkz. (Pina, 1792, s. 64-65; Resende, 1902, s. 137-138). Bu kraliyet armasına Portekiz *Quinas*'ı (*Mavi Beşlisi*) da denir.

1385'ten 1485'e kadar kullanılan Portekiz kraliyet arması.

1485'te güncellenen Portekiz kraliyet arması.

Cão'nun filosuyla yeni yolculuğa, güncellenmiş kraliyet armasına göre, 1485 Haziran'ından sonra çıkmış olabileceğini söyleyebilirsek de 1484 Nisan'ından itibaren bu tarihe kadar ne yapmış olabileceğine veya hareket tarihinin neden bu kadar geciktiğine dair kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Çünkü aynı muasır kaynaklar, tıpkı önceki yolculuk[lar]ın hikâyelerinde olduğu gibi, onun ara dönemdeki faaliyetleri hakkında ayrıntı vermezler. Gerçi kitabesinde 1485 tarihinin kayıtlı olduğu *padrõesunu* dikeceği yolculuğu için kronikler Kongolu yerlilerin ülkelerine geri götürülmeleri hususuna dikkat çekerler. Dolayısıyla bu yerliler Portekiz'de epey uzun bir süre kalmışa benziyorlar. Eğer böyle olmuşsa, o zaman onların verdikleri bilgilerin Portekiz'de uzun bir değerlendirme süzgecinden geçirilmeleri ve bu yerlilerin, Kongo Hükümdarı'na iade edildiklerinde, ona, Portekiz Kralı'nın niyeti hakkında gerçek ve dürüst bilgiler vermeleri için uzun bir tedrisat döneminden geçmiş olmaları ihtimal dâhilinde düşünülebilir. Bu muhtemel sebeplerden dolayı Cão'nun yolculuğunun hareketi gecikmiş olabilir⁴⁷.

⁴⁷ Ravenstein da bu yolculuğun bilinmeyen sebeplerden dolayı gecikmiş olabileceğini ifade eder. Ona göre, ya kraliyet müşavirlerinin daha fazla yolculuklara yönelik muhalefeti veyahut da değişmiş olan kraliyet armalarının görünüşlerinin dikilecek *padrões*lara işlenme arzusu olabilir (Ravenstein, 1900, s. 635).

II. João, önceki yolculuk[lar]dan birinde Kongo Hükümdarı'na gönderilmiş olan Portekizli heyetin hayatından endişelenmiş olduğundan, Cão'yu derhal göndermeye karar vermiştir. Portekizli kâşifin bu yolculuğunda en az iki gemiye baş-kaptanlık yaptığı düşünülebilir. Çünkü bu tür yolculuklarda baş-kaptan ve keşif heyetinin bulunduğu geminin yanında, ikmal malzemelerini taşıyan en az bir gemi daha olmalıdır. Böylece Afrikalı hükümdara götürülecek olan hediye ve rehinelere Lizbon'dan yelken açıldı⁴⁸. Gine Körfezi'nden güneye doğru yolcuğa devam eden Cão Kongo Nehri'nin girişine geldiğinde, vaktiyle vaat ettiği üzere, getirdiği yerlileri burada karaya çıkardı. Bu aşamadan sonra Cão'nun ne yaptığına dair elimizdeki kaynaklardan biri olan Barros, onun, teslim ettiği yerlilerin karşılığında, Kongo Hükümdarı'na vaktiyle gönderilmiş olan Portekizli heyeti sağ salim teslim aldığını ve bu takas işleminin ardından, nehirden içeriye doğru girmeyerek, okyanus sahili boyunca güneye doğru ilerlemiş olduğunu ifade eder (Barros, 1932, s. 81).

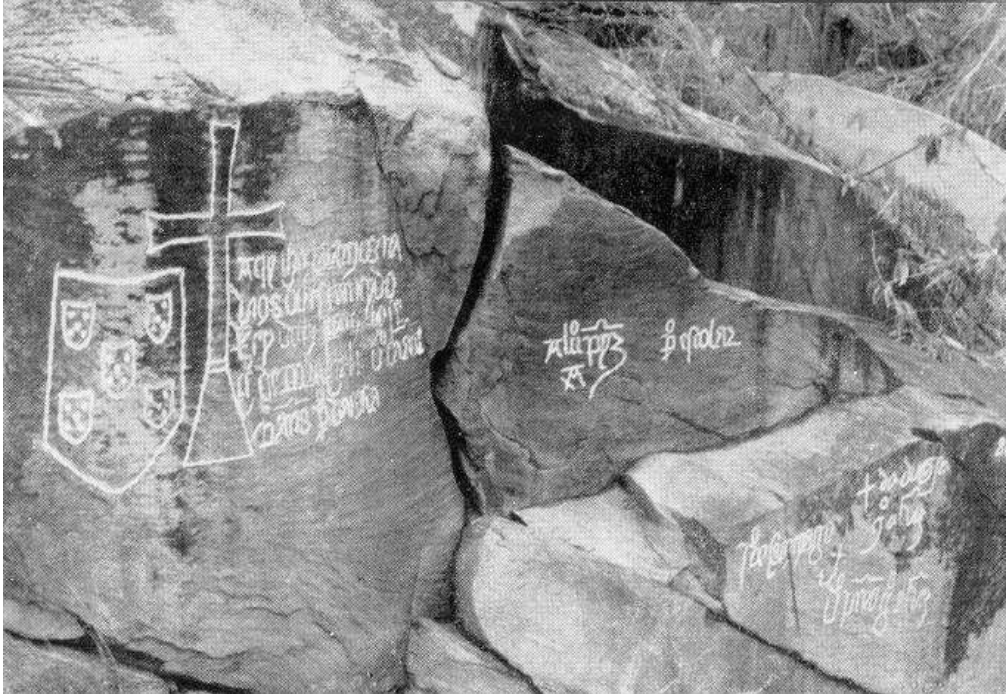
Kroniklerdeki tutarsız ifadeler bu meselede de başka delillere müracaat etmeyi gerektirir. Bilindiği üzere, Cão'nun ilk iki *padrão*yu dikmiş olduğu önceki yolculuk[ların]da ona kimlerin eşlik etmiş olabileceğine dair kronikler herhangi bir şey söylemezler. Onun kat ettiği sahillerin tasvir edildiği bazı haritalardaki koylara ve nehirlerle verilmiş olan Portekizce kişi isimleri görülür. Yine de isimleri haritalara kayıtlı olan bu kişilerin ona eşlik eden kişiler olup olmadığına dair kesin bir hüküm vermek zordur. Bu yolculukta ise ona eşlik eden bazı isimlerle karşılaşılır. Bunlar Kongo Nehri'nin girişinden kaynağına doğru yaklaşık 150 km mesafedeki Yellala kataraktındaki kayalara kazınmıştır. Üstelik yazılarla birlikte yeni güncellenmiş kraliyet arması da göze çarpar. Kayaların üzerine o dönemin kaligrafisine göre yazılmış olan yazılar, deşifre edildiklerinde, şöyle okunur. Öncelikle kraliyet arması ve haçın işlendiği kayadaki metinde:

⁴⁸ Burada şunu belirtmeliyiz ki Cão'nun 1485 tarihli *padrão*sunu dikeceği yolculuk için baş-kaptan olarak gönderilmiş olmasını Barros açıkça dile getirir (Barros, 1932, s. 80-81). Pina ve Resende'nin, Cão'nun "bir kez daha kâşif olarak gidecek" diye belirttikleri 1485 tarihli yolculuğu eserlerinde, bölük pörçük olsa da, hikâyesi anlatılan tek keşif yolculuğudur.

“Buraya pek mümtaz Portekiz Kralı II. João’nun gemileri ulaşmıştır: Diogo Cão, Pero Anes, Pero da Costa”;

Yanındaki kayalarda ise

“João de Santiago, Álvaro Pires, Pero Escolar, Antão diye biri, Gonçalo Álvares (isminin yanında daha sonra hastalıktan ölmüştür ibaresi yazılıdır), Diogo Pinheiro” (Fontoura da Costa, 1990, s. 28).

Resim 2: Diogo Cão’nun yolculuğunda Kongo Nehri üzerindeki Yellala kataraktına kazınmış olan Portekiz kraliyet arması ile bir *padrão*yu andıran haç sureti ve Portekizce metin ve kişi isimleri.

Kaynak: <https://sanzabl01a.wordpress.com/2013/11/12/le-fleuve-congo-ou-zaire-de-banana-a-matadi-anciennes-cartes-postales/>

Barros, yukarıda belirtildiği üzere, Cão’nun, Portekizli heyeti teslim aldıktan sonra doğrudan keşif yolculuğuna devam ettiğini aktarır. Eğer Cão, Lizbon’da buldukları sırada Portekiz lisan ve kültürüne dair bir tedrisat sürecinden geçmiş olan yerlileri Kongo Hükümdarı’na götürme ve onunla bire bir görüşme talimatları almışsa, o zaman bu aşamada sahil şeridini güneye doğru takip etmeyerek, bazı önemli

adamlarıyla nehirden içeriye doğru gitmiş olması gerekirdi. Çünkü böylesine mühim bir hükümdara alelade birini göndermek makbul olmayabilirdi. Yukarıdaki kayalara kazınmış yazılar nehirden içeriye doğru bir yolculuğun, Cão'nun okyanus boyunca yola devam etmesinden önce, gerçekleştirilmiş olabileceğini de gösterir. Gerçekten de o ve arkadaşları hükümdarla görüşmek için bu nehirden içeriye doğru kat etmişlerdir, ancak yolculuk nehrin rahat bir seyrüsefere imkân vermediği kayalıklarda kesilmiş olmalıdır. Çünkü nehir bu kayalıkların olduğu yerde giderek sığlaşıyor ve iç kesimlere olan yolculuğu engelliyordu. Üstelik hükümdarın yaşadığı yere epey mesafe vardı. Kara yoluyla yapılacak bir yolculuk tehlikeli ve uzun sürebilirdi. Bu yüzden buldukları yerden daha öteye gitmeyi uygun görmeyerek, nehrin girişine geri dönmüş olmalılar. Bu minvalde, bize göre, hükümdarla görüşmek için başarısız nehir yolculuğuna dair bir versiyonun da yaşanmış olması ihtimal dâhilinde olabileceğinden, Barros'un versiyonuna ihtiyatla yaklaşmak gerekir⁴⁹. Çünkü onun bu versiyonu Heinrich Hammer'in 1489 tarihli haritasındaki Cão'nun akıbeti hakkındaki ifadeyle uyuşmaz.

Ümit ettiği görüşmenin gerçekleştirilemediğini gören Cão okyanus sahili boyunca güneye doğru yola koyulduktan sonra *Santo Agostinho padrãosunun* bulunduğu yere kadar daha süratle gitmiş olsa gerek. Bu noktadan itibaren sahil Duarte Pacheco'nun eserinde ve erken dönemli haritalarda tasvir edilir. Cão, Batlamyus'un *Afrika'nın en güney ucunun bulunduğu* diye bahsettiği enlemden ileriye doğru kat ederken, 15,5 derece güney enlemindeki *Monte Negro* denilen çok dikkat çekici bir çıkıntıya geldi. Duarte Pacheco'ya göre, bu çıkıntıya "Kara Dağ" manasına gelen *Monte Negro* denilmesinin nedeni burasının koyu renkli bodur fundalıklarla kaplı

⁴⁹ Barros'un versiyonunu aynen iktibas eden Ravenstein da Portekizli kâşifin nehirden içeriye doğru kat etmediğini, aksine, getirdiği rehin yerlilerden birini haber vermesi için Kongo Hükümdarı'na gönderdiğini ve sahil boyunca güneye doğru yola devam ettiğini ifade eder (Ravenstein, 1900, s. 635). Yalnız Ravenstein'ın böyle bir tavır sergilemiş olması Yellala katarındaki kayalara kazınmış olan yazılardan haberdar olmamasıyla ilişkilendirilebilir. Axelson ise Barros'la aynı fikirde değildir ve dolayısıyla Ravenstein'a da itiraz eder (Axelson, 1973, s. 94-95)

olmasıdır⁵⁰. Cão bu yolculuktaki ilk *padrão*sunu burada⁵¹ dikse de *padrão* günümüze kadar ulaşmamıştır.

Duarte Pacheco fakir balıkçı köylerin olduğu *Angra/Golfo das Aldeas* isimli bir koyun⁵² Portekizli kâşifin bir sonraki durağı olduğunu aktarır. Bu yer Angola'nın Tombua Koyu'dur. Bölge artık kıyı boyunca giderek çoraklaşıyor ve kum tepeleri ile kıraç kayalıklar göze çarpıyordu. Azametli dağlar ise iç kesimlerden ara ara yükseliyordu. Cão alçak kum tepeliklerinden ve beyaz uçurumlardan oluşan bir sahili geçtikten sonra *Golfo da Baleia* (Balina Koyu) veya Cantino ile Caverio haritalarına göre, *Golfo das Areas* (Kumlar Koyu) denilen bir yere geldi. Bu koyun hemen açığında ise Duarte Pacheco'nun 16,5 derece güney enleminde *Mangua das Areas* (veya *Manga de Areia*) diye belirttiği “kumluk bir uzantı” yer alır. Cão artık keşif yolculuğunun son aşamasına doğru ilerliyordu. Ancak Cantino haritasına göre, bu kumluk sahilin güneyinde uzanan bir yer ismi dikkat çeker: *Serra de São Lazaro* (Aziz Lazaro Sıradağları)⁵³. Eğer Cão iç kesimlerdeki bu dağların görüldüğü sahile sözü edilen azizin gününde, yani 12 Aralık'ta gelmişse, onun 1485'in yaz ortasına doğru yola çıkmış olabileceği düşünülebilir. Gerçi bu noktaya geç gelmesi onun nehirde iç kesimlere yaptığı yolculuğun gidiş-dönüşüyle ilişkilendirilebilir (Axelson, 1973, s. 86). Duarte Pacheco'nun eserinde Cão'nun güneye doğru kat ettiği sahil şeridinde *Angra de Rui Pires* (Rui Pires Koyu)⁵⁴ ve *Angra de Santo Amaro* (Aziz Amaro Koyu) isimleri kayıtlıdır. Cão 21 derece güney enleminde bulunan bu koyu sözü edilen azizin gününden dolayı isimlendirmişse, o zaman buraya 1486'nın 15

⁵⁰ Ona göre, sahilin bu kısmı hemen hemen çöldür ve nüfus yok denecek kadar azdır (Pacheco Pereira, 1892, s. 85).

⁵¹ Ravenstein'in çalışmasında yayınladığı Martin Behaim'in 1492 tarihli haritasında da *Monte Negro* tabiri geçer ve bu yolculuktaki ilk *padrão*nun dikilmiş olduğu da gösterilir. Bu yer *Cabo Negro* olarak da bilinir ve Cantino haritasında (1502) bu isimle kayıtlıdır. Fontoura da Costa ve Damião Peres de *Cabo Negro*'da bir *padrão*nun dikilmiş olduğunu ifade ederler (Fontoura da Costa, 1900, s. 24; Peres, 1943, s. 187-188).

⁵² Barros bu koyun ismini *Angra do Salto* olarak verir, çünkü Cão burada birkaç yerli insan ele geçirmiştir (Barros, 1932, s. 85).

⁵³ Bu yer ismi Cantino haritasında mevcutken, Duarte Pacheco'nun eserinde yoktur.

⁵⁴ Duarte Pacheco böyle bir Portekizce kişi ismini kaydetse de onun kim olduğu hakkında bilgi vermez. Belki de Cão'ya eşlik etmiş olan bir arkadaşının ismi olabilirdi.

Ocak günü gelmiş olmalıdır. Gerçi ihtiyatlı olmak gerekiyor. Çünkü *Serra de São Lazaro* ile *Angra de Santo Amaro* arasındaki mesafe bir ayda alınamayacak kadar kısadır.

Cão'nun bu yolculukta diktiği son *padrão* ise Duarte Pacheco'nun *Areais* diye tasvir ettiği “kumluk” arazinin 10 *lig* güneyindeki *Cabo do Padrão*'da⁵⁵ yer alır. Bu yer Namibya sahilinde yaklaşık 21,5 derece güney enlemindeki *Cape Cross*'tur. Buraya dikilen *padrão* günümüze kadar ulaşmıştır. Üzerinde deşifre edilen Portekizce ve Latince kitabelerde şöyle yazar. Önce Portekizce metin:

“Dünyanın yaratılışının bJMbJclxxxlb (6685.) senesinde ve İsa Mesih'in milâdının llllclxxxlb (1485.) senesinde, pek mümtaz, pek muhterem Portekiz Kralı II. João bu toprağın, hanehalkından şövalyesi olan Diogo Cão tarafından keşfedilmesini ve bu *padrão*nun onun tarafından dikilmesini emretmiştir”.

Latince metinde ise,

“Pek saadetli Portekiz Kralı II. João bu *padrão*nun şövalyesi Iacobus Canus tarafından dikilmesini emrettiği sırada dünyanın yaradılışından 6684 yıl ve İsa Mesih'in milâdından 148(?) yıl geçmiş idi”⁵⁶.

Bu kitabelere işlenmiş olan tarihler, önceki *padrão*larda olduğu gibi, hem Ösöbyo hem de Milâdî takvimlere göre kaydedilmiştir. Portekizce metinde iki takvime göre verilmiş olan tarihlerde bir sorun olmamasına rağmen, Latince metindegiler ise çelişkilidir. Çünkü bu metindeki Ösöbyo tarihi yıpranmasa da Milâdî tarihin son rakamı silinmiştir. Bu nedenle Latince kitabedeki Milâdî tarihin son rakamının silinmiş olmasından kaynaklanan mesele silinen rakamın nasıl okunması gerektiğine dair bazı görüşleri beraberinde getirmiştir. Meseleye ilk olarak değinen Portekizli bilim adamı Luciano Cordeiro Latince metindeki Miladî tarihin son rakamının her

⁵⁵ *Cabo do Padrão* ibaresi Heinrich Hammer, Cantino ve Caverio haritalarında da yer alır.

⁵⁶ Metin için bkz. (Silva Marques, 1989, s. 300). Burada şu söylenmelidir ki Cão'nun 1484 Nisan'ından önceki yolculuk veya yolculuklarında diktiği *padrão*lardaki kitabelerde sadece Portekizce metin bulunmuşsa, o zaman 1485 tarihini taşıyan *padrão*larda hem Portekizce hem de Latince kitabelerin olması, kraliyet armasında güncelleme yapılmasının yanında, bu *padrão*larda kitabelerin iki dilde yazılmasına dair bir kararın alınmış olabileceğini gösterir. Duarte Pacheco bu *padrão*daki kitabeyi tanımlarken, yanılmak suretiyle, Arapça, Latince ve Portekizce olarak hazırlandığını ifade eder (Pacheco Pereira, 1892, s. 87).

halükârda “5” olarak okunması gerektiğini öne sürer⁵⁷. Bunun sebeplerinden biri olarak “5” rakamının XV. asırdaki farklı yazılış versiyonlarını gösterir. Çünkü Portekizce kitabedeki Ösöbyo ve Milâdî tarihler Roma rakamlarına göre yazılmıştır. XV. asırda “5” rakamı Roma sayı sisteminde “b” karakteriyle de yazılabiliyordu (Cordeiro, 1895, s. 890). Üstelik Latince kitabedeki 6684 tarihi aynı zamanda 1 Ocak – 31 Ağustos 1485 arası dönemi de kapsar. Bu yüzden yolculuk için hareket emri 1485 senesinin yazında, yani 6684 senesinin henüz bitmediği bir sırada verilmiş olsa bile, Latince kitabedeki son rakamı silinmiş olan Milâdî tarih “1485” okunabilir. Çünkü Cão’nun bu *padrão*yu Ösöbyo takvimine göre 6684 senesinin biteceği ve 6685 senesinin başlayacağı 1 Eylül 1485’ten sonraki herhangi bir tarihte dikeceği düşünülmüş olmalıdır. Dahası *padrão*ya işlenmiş olan kraliyet arması 1485 Haziran’ında güncellenmiş olan tarza aittir. Şu hâlde Latince metindeki Ösöbyo tarihi (6684) aynı metindeki Milâdî tarihin (148?) son rakamının nasıl okunabileceği konusunda karmaşık bir durum oluşturmuştur. Bu arada Portekizce metindeki 6685 ve 1485 tarihleri esas olarak dikkate alınacak olursa, o zaman Latince metindeki 6684 tarihi de sehven yazılmış olmalıdır. Böylece aynı metindeki Milâdî tarih de “1485” olarak okunabilir⁵⁸. Yukarıda yolculuğun hareket emri için verilen durum böyle bir hatanın olma ihtimaline işaret edebiliyor.

⁵⁷ Cordeiro bu *padrão*daki Latince ve Portekizce metinleri Dr. K. R. Scheppig’in ona gönderdiğini ve bu metinlerdeki yazı karakterlerini günümüz Latin harflerine onun uyarladığını da söyler (Cordeiro, 1895, s. 888-889).

⁵⁸Yine de Cordeiro, haklı olarak, bu meselede tahminler üretmenin ötesini geçemiyor (Cordeiro, 1895, s. 890-891).

Resim 3: Diogo Cão'nun 1485 tarihli *padrão*sudur. Bu *padrão*da, görüldüğü üzere, kraliyet arması o yılın ortasında gücüllenen tarza göre işlenmiştir. Armanın yer aldığı bloğun altında kitabe bulunur.

Kaynak: <https://artsandculture.google.com/asset/stone-cross-of-cape-cross/HwFRADZfuwHAXw>

3. Diogo Cão'nun "Ölümü" Meselesi

Cão'nun yolculuklarında diktiği *padrões*olar günümüzdeki gizemini korurlarken, onun akıbeti meselesi de başka bir tartışmayı doğurur. Duarte Pacheco, Cão'nun son *padrão*sunu diktikten sonra onun başına ne geldiği hakkında bir şey söylemez. Pina ve Resende ise Cão'nun bu yolculuğunun sonucu için farklı bir versiyon inşa ederler. Sadece Barros, Cão'nun son *padrão*sunu *Manga das Areas* civarında diktiğini ve bu yüzden oraya *Cabo do Padrão* denildiğini ve burasının 22 derece güney

enleminde yer aldığını ifade eder⁵⁹. Üstelik Cão'nun bu istikamette birkaç yerde karaya çıktığını ve keşfedeceği yerler hakkında bilgi almak için bazı yerlileri filosuna almış olduğunu da ekler. Buradan sonra dönüş yolculuğuna geçen Cão'nun Kongo Hükümdarı'yla görüşmek için aslında bu aşamada nehrin girişinden içeriye doğru kat ettiğini ve hatta onunla bizatihi görüştüğünü dile getirir. Üstelik Barros'a göre, hükümdar da Hıristiyan olmaları için soyluların çocuklarını ve Caçuto adlı bir elçisini Cão'ya emanet etmiştir. Son olarak Barros, Cão'nun Kongolu misafirlerle Portekiz'e 1486 senesinde döndüğünü ekleyerek, yolculuğu bitirir (Barros, 1932, s. 81-82).

Barros'un, Cão'nun akıbetiyle ilgili verdiği bilgilerle çelişecek ifadeler Hammer'in haritasındaki bir lejantta bulunur. Bu lejantta şöyle yazar:

“Kara Dağ denilen bu dağa (15 derece 41 dakika güney enlemindeki *Monte negro*'ya) Diegus Canus'un komuta ettiği Portekiz Kralı ikinci João'ya ait filo ulaşmıştır. [Sözü edilen Canus] bunun hatırasına binaen haç işareti olan mermer taştan bir sütun dikti ve Kara Dağ'ın 1000 mil ötesindeki *Serra Parda*'ya kadar ilerledi ve burada öldü”⁶⁰.

Metinde Cão'nun ölmüş olabileceği *Serra Parda* diye bir yer göze çarpar. Eğer Barros'un Cão'nun Portekiz'e döndüğüne dair ifadesi değil de son *padrão*sunu diktikten sonra yola devam ederek, uğradığı sahil boyunca birkaç yerde karaya çıktığına dair ifadesi dikkate alınacak olursa, o zaman Cão *Cape Cross*'tan biraz daha güneye ilerlemiş olmalıdır. Ölmüş olabileceği yer *Serra Parda* ise, bu yer *Cape Cross*'un güneydoğusundaki bir dağ olsa gerek. Bakıldığında, bu tasvire iki adet zirvesi olan Namibiya'daki Spitskoppe Dağı uyabiliyor⁶¹. Adı geçen *Monte Negro*'dan (Kara Dağ) *Serra Parda*'ya kadar olan mesafe 1000 mil olarak verilmiş olsa bile bu

⁵⁹ Barros'un *Manga das Areas* ve *Cabo do Padrão* gibi yer isimlerini kroniğinde kaydetmesi onun bu isimleri Duarte Pacheco'nun eserinden aldığını gösterir.

⁶⁰ Metin için bkz. (Ravenstein, 1900, s. 637; Axelson, 1973, s. 93). Axelson bu metnin Latince orijinali şöyle verir: “ad hunc usque montem qui vocatur niger pervenit classis secundi regis portugalie cuius classis prefectus erat Diegus canus qui in memoriam rei erexit columnam marmoream cum crucis Insigne' et ultra processit usque ad Serram Pardam que distat ab monte nigro Mille miliaria et hic moritur”.

⁶¹ Afrika'nın batı sahillerindeki yer isimlendirmeleri için bkz. (Axelson, 1988, s. 32; Axelson, 1973, s. 92).

üstünkörü yazılmış olmalıdır. Çünkü aradaki mesafe bu kadar olmasa da 700 km'den az değildir.

Cão'nun muhtemel ölümüyle ilgili bir başka bilgiye seneler sonra rastlanmaktadır. 1494 tarihli Tordesillas Antlaşması uyarınca okyanus denizlerinin Portekiz ile Kastilya krallıkları arasında bölüştürülmesi için Atlantik üzerinde belirlenmiş olan hattın yeniden düzenlenmesi gündeme geldi. Özellikle de bu hattın anti-meridyen Asya'nın güneydoğusundaki "baharat adaları" üzerindeki ihtilafı iki krallık arasında çözecek şekilde ayarlanacaktı. Bu maksatla 1525'te Badajoz Konferans'ı toplandı. Konferans'ta İspanyol astronom ve kılavuzların Cão'nun yolculukları ve akıbetiyle ilgili ifadeleri şöyledir:

"Diego Can *Cabo de Catalina*'dan *Monte-negro*'ya uzanan mesafeyi keşfetti. Bu mesafe 380 *lig*'tir ve **bir başka yolculuğunda** ise sözü edilen *Monte-negro*'dan *Sierra Parda*'ya geçti ve orada öldü. Bu iki yer arasındaki mesafe 200 *lig*'tir" (Navarrete, 1837, s. 347).

Bu ifadeler Cão'nun yaklaşık 40 yıl önce yaptığı yolculukların hikâyeleriyle uyuşur. Hem Hammer'in haritasında kaydedilen lejantta hem de İspanyol heyetin ifadelerinde "öldü" ibareleri geçer. İspanyol murahhaslar konferansa katılmadan önce, onların, ön hazırlıklar yaparak, eski haritaları incelemiş ve Cão için "öldü" ifadesini Hammer'in haritasından almış olabilecekleri düşünülebilir (Radulet, 1988, s. 117). Ancak işin ilginç tarafı ise İspanyolların bu iddialarına karşılık Portekizli heyetin menfî bir şey söylememiş veya tekzip etme yoluna gitmemiş olmasıydı. Bu, Portekizli heyetin "ölüm" meselesini kabullenmiş olduğuna işaret edebilir⁶².

Bu karmaşayı biraz olsun dağıtabilmek için bir kez daha Barros'un ifadelerine dönelim: Cão son *padrõesunu* diktikten sonra bir müddet daha güneye giderek, iletişim amacıyla bazı yerlileri ele geçirmiştir. Buradan itibaren dönüş yolculuğuna

⁶² Örneğin, Damião Peres, Cão'nun *Serra Parda* denilen yerdeki ölümüyle ilgili kesin bir şey söylemez. Bu meseleyle ilgili görüşler aktarmış olan önceki araştırmacılara dayanarak, Cão'nun "ölümü" durumuna şüpheyle yaklaşılması gerektiğini belirtir. Çünkü ona göre, Latince metindeki "burada öldü" ibaresi gerçek bir ölümden ziyade yolculuğun orada sonlandığını kast eder (Peres, 1943, s. 198). O zaman Peres, Barros'un versiyonunu dolaylı olarak kabul etmiş oluyor. Dahası Duarte Pacheco da Cão'nun keşiflerini burada keser.

geçen Cão, yukarıda değindiğimiz gibi, hükümdarla görüşükten sonra Portekiz’e sözü edilen elçiyle dönmüştür. Pina ve Resende ise bu elçinin⁶³ Portekiz’e geldiğini ifade etmekle birlikte, onun gelişini 1489’un başına yerleştirirler⁶⁴. O zaman bu Kongolu elçinin Portekiz’i hakkında bir şey bilmediğimiz başka bir yolculukla ziyaret etmiş olabileceği intibai oluşur. Caçuto’nun Portekiz’e ne zaman geldiği versiyonu bir kenara bırakıldığında, eğer Cão bu yolculuğunda son *padrões*unu diktikten sonra birkaç yerde karaya çıkıp, birtakım yerlileri ele geçirmişse, bu durum onun güneye doğru yolculuğuna devam etmek istemiş olabileceği anlamına da gelebilir. Çünkü ilerleyen yıllarda Şark’a yapılacak yolculuklarda Portekizliler ayak bastıkları, ancak tanımadıkları sahillerde bu türden yerlileri iletişim sağlamak ve bilgi edinmek için gemilerine alacaklar ve yolculuklarına devam edeceklerdi. Cão’nun sürdürmek istediği yolculuğu kesilmişse, onun “ölmüş” olabileceği ve bundan dolayı filodakilerin keşif işini sonlandırıp, Lizbon’a dönmüş olabilecekleri ihtimal dâhilinde düşünülebilir⁶⁵. Her şey bir yana, Yellala kataraktında ismi geçen João de Santiago, Barros’un eserinde Bartolomeu Dias’ın Ümit Burnu yolculuğunda vazifeli kılavuzlardan biri olarak kayıtlıdır. Eğer bu iki kişi aynıysa, Portekiz filosu, Dias’ın 1486’nın Ağustos’unda keşfe çıkacak olmasından önce⁶⁶, Cão’yla veya Cão’suz çoktan Lizbon’a ulaşmış olabilir. Dönüş yolculuğu da Kongolu hükümdar ziyaret edilmeksizin, ke-sintisiz sürmüş olsa gerek. Kaynaklardaki tutarsız ifadeler Cão’nun “ölümünün” veya dönüşünün mantıklı bir zemine oturtulmasına imkân vermemektedirler. Üstelik

⁶³ Pina ve Resende, Cão’nun önceki yolculuklarından birinde Portekiz’e götürülmüş olan yerlilerin, sağ salim iadelerine bağlı olarak, Kongolu hükümdar tarafından hürmete layık bir şekilde karşılandıklarını ve hükümdarın da onlara Portekiz’deyken çok iyi muamele edilmiş olduğunu öğrendikten sonra, Hıristiyan olmaya karar vermiş olduğundan bahsederler. Ancak bu yerlileri iade eden Portekizli kaptanın kim olduğunu belirtmezler. Hatta hükümdarın Hıristiyanlık hakkında daha fazla bilgilenmek için Portekiz’e Caçuto’yu göndermiş olduğunu aktarmalarına rağmen, onun hangi kaptanın komutasında Portekiz’e geldiğine dair bir bilgi de vermezler (Pina, 1792, s. 147-148; Resende, 1902, s. 153-154).

⁶⁴ Bu kronikçiler vaftiz edilen Caçuto’nun João da Silva ismini aldığını da kaydederler (Pina, 1792, s. 148-149; Resende, 1902, s. 154-155; Galvão, 1989, s. 36).

⁶⁵ Axelson bu versiyonu mantıklı bulur (Axelson, 1973, s. 94-95). Ravenstein da Cão’nun gerçek ölümünü kabullenir ve sözü edilen Caçuto’nun başka bir yolculukla Lizbon’a getirilmiş olduğunu savunur (Ravenstein, 1900, s. 637-638).

⁶⁶ Dias’ın Ümit Burnu yolculuğu başka bir çalışmamızda ele alınacaktır.

kesin olan bir şey varsa, o da kaynakların ve kraliyet belgelerinin Portekizli kâşiften bir daha bahsetmeyecek olmalarıdır.

Sonuç

Portekizlilerin Hint denizlerine ulaşmalarına ve oradaki ekonomik sisteme dâhil olmalarına katkı yapan böylesine kıymetli yolculuklar ne yazık ki tarihyazıcılığındaki büyük kara deliklerden biri olmuşlardır. Halbuki eldeki kıt kaynaklarla ve bir o kadar da tehlikelerle yürütülmüş bu tür yolculuklar İberyalıları ve sonra da bazı Avrupalı milletleri yeni diyarlarla tanıştırmış olmalarına rağmen, insanlık tarihi içinde hak ettikleri övgüden ve mübalağalı anlatım tarzlarından mahrum kalmışlardır. XV. asrın Portekizli saray kronikçileri bunları onlardan esirgemişlerdir veya daha doğrusu, esirgemek zorunda bırakılmış olmalıdırlar.

Cão'nun yolculuklarını da içine alan bu problematik mesele XX. asırdaki bazı tarihçilerin dikkatini çekmiş ve bu nedenle onların türlü nazariyeler ortaya atmalarını beraberinde getirmiştir. Araştırmacıların bu meselede en fazla işaret ettikleri husus Portekizlilerin, hâlâ tartışmalara açık kapı bırakan “gizlilik politikası” gibi yapılmış olan keşiflerin dış dünyayla paylaşılmaması endişesiydi. Böyle bir endişe kazanç getirmesi beklenen yolculuklara dair kayıtların ve özellikle de ve en önemlisi, bu yolculuklar sırasında çizilmiş olabilecek kraliyet haritalarının günümüze ulaşmalarını belki de engellemiştir. Bakıldığında, Anonim Cantino Haritası dışında, Portekizlilerin Atlantik keşiflerine dair ilim âlemini şaşkına çevirecek deniz haritaları, maalesef, mevcut değildir. Neyse ki bu yolculuklara ilgi göstermiş olan münferit kişilerin kulaktan dolma çizdikleri muasır haritalar kâşiflerin ayak bastıkları yerleri bilim âlemine sunmuşlar ve bu eksikliği nispeten gidermişlerdir.

Bu meseledeki bir diğer nazariye de “sansürleme” nazariyesidir. Siyasî muhalefetten kaynaklanmış olabileceği iddia edilen “sansürleme” kaygısı XV. yüzyılın son çeyreğindeki keşif hikâyelerinin “kasten” hasır altı edilmelerine neden olmuştur. Özellikle de Portekiz kralı Manuel'in siyasî bir muhalifi olarak hayatını kaybeden selefi II. João'nun gözardı edilmiş olabileceği düşünülebilir. Öyle ki Pina ve Resende gibi, saray kronikçilerinin onun döneminde yapılmış yolculukları yüzeysel geçmiş

oldukları görülür. Bu meselede onların bu yolculukları anlatan kroniklerini Manuel döneminde yazmış olmalarının payı olmuş olsa gerek. Hatta Duarte Pacheco bile II. João döneminde keşfedilen yerlerin kıymetini ve önemini, halefi Manuel'inkilerle kıyasladığında, düşürmekten bile çekinmemiştir.

Ek-1

Diogo Cão'ya, yapmış olduğu hizmetlerin ve özellikle de Gine'de gerçekleştirdiği keşif faaliyetlerinin karşılığı olarak ve onun ölümünden sonra da bir oğluna 10 bin *real branco* miktarında senelik tahsisatın verilmesine dair 8 Nisan 1484 tarihli belge⁶⁷.

Dom João olarak işbu mektubun muhataplarına bildiririz ki şövalyemiz Diogo Cão'nun hem Gine diyarlarında hem de diğer yerlerde ve özellikle de, çok faydasını gördüğümüz sözü edilen Gine diyarlarında yeni topraklar keşfetmeye gönderdiğimiz bu gidişinde yapmış olduklarını göz önünde bulundurduğumuzdan, ve aynı şekilde şimdiye kadar bize yapmış olduklarından ve gelecekte de [hizmetler] yapacağını umduğumuzdan, bize bu şekilde hizmet edenlere yaptığımız gibi, onu şereflendirmek ve ona ihsan ve inayette bulunmak istediğimizden, makbul gördük ve bizi mutlu edeceği üzere, bin dört yüz seksen dört senesinin geçtiğimiz Ocak ayından itibaren, ömrü boyunca her sene bizden senelik tahsisat alacak ve onun ölümünden sonra da bir oğluna on bin *real branco* miktarında tahsisat kalacaktır. Böylece, bu tahsisatın Gine hazinemizden ona verilmesini istiyoruz. Bu hazineden ona her sene olmak üzere [bu tahsisatın] ödenmesini emrediyoruz. Ve yine de Gine ticareti hazinedarımıza buyuruyoruz ki, şimdi ve bundan sonra hem yaşadığı sürece sözü edilen Diogo Cão'ya hem de onun ölümünden sonra da sözü edilen oğluna her sene olmak üzere sözü edilen on bin *real* miktarındaki tahsisat ödesin. Üstelik, bunun için bizim hazinemizden başka bir mektubun onlara ayrıca verilmesine gerek yoktur. Aynı şekilde bizim muhasebecilerimize buyururuz ki bunları sözü edilen hazinede kayda geçirsinler. Ayrıca, hazine müfettişlerimize de buyururuz ki, sözü edilen Diogo Cão

⁶⁷ Portekizce metnin aslı için bkz. (Silva Marques, 1988, 180 numaralı belge, s. 273). Metindeki köşeli parantezli ifadeler tarafımızdan eklenmiştir.

ve onun oğlu yaşadıkları sürece, [müfettişlerimiz] bunu gözetmek ve korumak için bu şekilde hareket etsinler. İmzamızla imzalanmış ve mührümüzle mühürlenmiş olan bu mektubun ona verilmesini emrediyoruz. Santarem’de 8 Nisan günü verilmiş olup, Fernão de Espanha bu belgeyi bin dört yüz seksen dört senesinde hazırlamıştır.

Ek-2

Portekiz kralının şövalyesi Diogo Cão’ya, onun ve büyük babası ile babasının hizmetlerinin karşılığı olarak, arma ve itibar ve imtiyazlar verilmesine dair 14 Nisan 1484 tarihli belgedir⁶⁸.

Dom João olarak işbu mektubun muhataplarına bildiririz ki ... onun büyük babası olan Gonçalo Cão’nun benim dedemin babası kral [birinci] João’ya Kastilya ile olan savaşlarda yapmış olduğu hizmetler ve aynı şekilde [Diogo Cão’nun] babasının da benim rahmetli kralım ve babama yapmış olduğu hizmetler ve son olarak da sözü edilen Diogo Cão’nun aynı şekilde babam ve efendim olan Kralıma hem savaşta hem de barışta Afrika taraflarında ve ayrıca Gine diyarlarında⁶⁹ ve özellikle de, Rabbimize hizmet ve bizim dinimizin yayılması ve krallıklarımızın genişlemesi için keşfetmeye gönderdiğimiz sözü edilen Gine diyarlarında ona emrettiğimiz her şeyde layıkıyla hareket edip, bunda ve diğer görevlerde (*serviços*) bize olan hizmeti ve itibarımızı yükseltmeyi yerine getirdiğinden, tıpkı bize hizmeti dokunanlara yaptığımız gibi, onu bir parça ödüllendirmek ve ona ihsanda bulunmak istediğimizden, makbul gördüğümüz üzere, ona arma sahibi olma hakkını veriyoruz... Santarem şehrinde Nisan ayının on dördüncü günü verilmiştir ve Nicolau Eanes bu belgeyi bin dört yüz seksen dört senesinde düzenlemiştir.

⁶⁸ Portekizce metnin aslı için bkz. (Silva Marques, 1988, 181 numaralı belge, s. 273-274). Metindeki köşeli parantezli ifadeler tarafımızdan eklenmiştir.

⁶⁹ Yalnız burada şu belirtilmelidir ki yukarıdaki ifade yanlış anlaşılmaya yol açabilir. “Babam ve efendim olan Kralım” diye bahsedilen kişi V. Dom Afonso’dur. Eustache de La Fosse’nin hatırasında Cão’nun bu hükümdarın saltanatında Gine sularında Portekiz’e hizmet ettiği görülür. Ancak Pina ve Resende’deki “Cão’nun bir kez daha kâşif olarak gidecek” ifadesinden onun V. Afonso döneminde de müstakil bir keşif yolculuğu için gönderilmiş olabileceği anlamı çıkarılmamalıdır.

Kaynakça

A. Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

Silva Marques, J. M. da. (1988). *Descobrimientos Portugueses. Documentos para a sua história (1461-1500)*, C. 3, Edição Comemorativa dos Descobrimientos Portugueses, Lizbon.

B. Kaynak Eserler (Kronikler)

Barros, J. de. (1932). *Ásia, Dos Feitos que os Portugueses Fizeram no Descobrimento e Conquista dos Mares e Terras do Oriente*, (yay. haz. António Baião), C. 1, Coimbra.

Cadamosto, A. de. (1944). *Navegações de Luis de Cadamosto*. Texto italiano e tradução portuguesa, yay. haz. Giuseppe Carlo Rossi, Instituto para a Alta Cultura.

Castanheda, F. L. de. (1833). *História do Descobrimento e Conquista da Índia pelos Portugueses*, C. 1, Lizbon.

Correia, G. (1858). *Lendas da Índia*, yay. haz. Rodrigo José de Lima Felner, C. 1, Academia Real das Sciencias, Lizbon.

Galvão, A. (1989). *Tratados dos Descobrimientos*, Publicações Alfa, Lizbon.

La Fosse, E. de. (1949). *Voyage à la côte occidentale d'Afrique (1479-1480)*, yay. haz. Raymond Mauny, *Boletim Cultural da Guiné Portuguesa*, C. 4, No. 14, ss. 181-195.

Navarrete, M. F. de. (1837). *Colección de los viages y descubrimientos que hicieron por mar los españoles desde fines del siglo XV*, C. IV, Madrid.

Pacheco Pereira, D. (1892). *Esmeraldo de Situ Orbis*, yay. haz. Raphael Eduardo de Azevedo Basto, Edição Commemorativa da Descoberta da America por Christovão Colombo.

Resende, G. de. (1902). *Chronica de El-Rei D. João II*, C. 1, Lizbon.

Pina, R. de. (1792). *Cronica del Rei Dom João II başlığı altında CLIHP: dos reinados de D. João I, D. Duarte, D. Affonso V, e D. João II*, yay. haz. José Francisco Correia da Serra, 5-204 içinde.

C. Araştırma Eserleri

Axelson, E. (1961). *Prince Henry the Navigator and the Discovery of the Sea Route to India*. *The Geographical Journal*, C. 127, No. 2, 145-155.

Axelson, E. (1973). *Congo to Cape. Early Portuguese Explorers*, Londra.

Axelson, E. (1988). *The Dias voyage, 1487-1488: Toponymy and Padrões*. *Revista da Universidade de Coimbra*, C. 34, 29-55.

Bailey W. D., Winius, G. D. (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580*, C. 1, University of Minnesota Press.

Bontinck, F. (1976). *Le Zaïre 'decouvert' avant Diogo Cão? Africa: Rivista trimestrale di studi e documentazione dell'Istituto italiano per l'Africa e l'Oriente*, Anno 31, No. 3, 347-366.

Cordeiro, L. (1892). *Descobertas e Descobridores: Diogo Cão*, Imprensa Nacional, Lisboa, 9-79.

Cordeiro, L. (1895). *O Ultimo Padrão de Diogo Cão*. *Boletim da Sociedade de Geographia de Lisboa*, 14a Serie, 885-894.

- Déprez, E. (1993). Les Portugais et le périple de l'Afrique en 1484 avant Dias. *Résumés des communications présentées au Congrès Varsovie*, C. II, 285-287.
- Dias Farinha, A. (1999). *Os Portugueses em Marrocos*, Lisboa: Instituto Camões.
- Elbl, I. (1991). Man of His Time (and Peers): A New Look at Henry the Navigator. *Luso-Brazilian Review*, C. 28, No. 2, Kış, 73-89.
- Fontoura da Costa, A. (1990). *As portas da Índia em 1484*, Edições Culturais da Marinha, Lizbon.
- İnan, S. G. (2020). Prens Henrique'nin Bojador Burnu'nu Keşfi (1434) ve 22 Ekim 1443 Tarihli Bağış Mektubu. *Vakanüvis*, C. 5, Sayı 1, Bahar, 192-227.
- Oliveira Marques, A. H. R. de. (1972). *History of Portugal, From Lusitania to Empire*, C. 2, Columbia Uni. Press.
- Peres, D. (1943). *História dos Descobrimentos Portugueses*, Portucalense Editora, Porto.
- Radulet, C. M. (1988). As Viagens de Diogo Cão: Um problema ainda em aberto. *Revista da Universidade de Coimbra*, C. 34, 105-119.
- Ravenstein, E. G. (1900). The Voyages of Diogo Cão and Bartholomeu Dias, 1482-88. *The Geographical Journal*, C. 16, No. 6, 625-666.
- Russell, P. (2001). *Prince Henry "Navigator"*, *A Life*, Yale University Press.

D. İnternet Erişim Kaynakları

- <https://www.metmuseum.org/exhibitions/listings/2015/kongo/blog/posts/kongo-music-past-and-present>
- <https://sanzabl01a.wordpress.com/2013/11/12/le-fleuve-congo-ou-zaire-de-banana-a-ma-tadi-anciennes-cartes-postales/>
- <https://artsandculture.google.com/asset/stone-cross-of-cape-cross/HwFRADZfuwHAXw>

Extended Abstract

From ancient times, some tried to know the earth geographically and to make maps either by making a journey or by hearsay. The outcomes of their efforts came to the present day and reflected their concern for knowledge-making. This course progressed and served others to make more attractive knowledge, especially from the economic point of view. The attractive knowledge in the circulation of luxury goods in the East was transferred to the West in any way. In the Indian Ocean and its around, the Muslims conducted mostly the traffic of expensive goods. So, for many years Christian Europe had been dependent on both Muslim rulers and their occasional arbitrary attitudes. It seemed to have inspired a few European individuals to search any alternative routes to reach this economic circulation. Yet, these attempts came to nothing.

At the beginning of the 11th century, the County of Portugal emerged in western Iberia progressively and independently. During the *Reconquista*, it could regain the lands that had been captured by Muslim powers. After the territorial integrity, the direction of the expansion became Morocco. In 1415, Ceuta, one of the most commercial Moroccan cities, was occupied and grabbed by the Kingdom of Portugal. However, it didn't prefer to maintain the territorial expansion through Morocco; instead, the exploitation and the settlement of some Atlantic islands were more attractive than the territorial expansion. After the 1420s, the Portuguese entrepreneurs concentrated on the cultivation of the islands, with royal consent. From the beginning of the 1430s, Prince Henrique, the son of king Dom João I, began to send his

ships along the African coast, which had not been visited by any European officially. Although the first tries were not yielding, the Prince continued to send his men ceaselessly. Before long, he was rewarded for his efforts. The profitable and commercial voyages initiated by him attracted other individuals. They could get involved in coastal trade, with his permission. After all, a part of West Africa was discovered and explored down the coast until his death. The next Portuguese rulers also kept on this policy; so, the coastline beyond the Gulf of Guinea was passed.

The revolutionary sea voyages to find the southernmost point of Africa were witnessed during the reign of Dom João II. After his accession to the throne in 1481, he adopted the seafaring expansion decidedly and had to struggle against landlords, who stood up for territorial expansion in Morocco. By eliminating them, the king was able to hold the reins of royal administration. To this end, he set to protect the trading interest from foreign aggressors and decided to establish a castle or fortress. In 1482, after being commissioned by him, Diogo de Azambuja, his knight, erected a fort named *São Jorge da Mina* in the middle of the Guinea coast. This castle served the defense of the Portuguese sea trade and became one of the most important *feitorias* (factor) on the route of the slave and gold trade.

As soon as the consolidation of the Portuguese trade was ensured, further explorations came to the fore. In order to carry on these sea voyages and to find new economic opportunities, Dom João II determined to explore the African coasts that were expected to be promising, and by sea to send Diogo Cão, a knight of his household, beyond the Gulf of Guinea. In his first voyage in 1482, Cão went to the Congo (Zaire) River and erected his first pillar (*padrão*). According to João de Barros, this pillar was named as *São Jorge*, because of the Portuguese king's veneration for this Saint. Here, Cão, at the same time, was informed by the Congolese natives that a powerful ruler, which could be identified with the Prester John, a legendary Christian king, lived far in the interior. In this stage, the story of Cão's voyage came to a deadlock, because the Portuguese chroniclers, such as Pina, Resende and Barros, narrate that Cão, amazed by the natives' information, decided to return to Portugal with them to benefit them. However, the cartographic data provides a different version. Soligo's chart (1485), which seems to present Cão's first voyage, shows that his voyage continued along the coast and the second pillar, named as *Santo Agostinho*, was erected. Modern literature refers to this voyage as an integrity and sets a version that it would have lasted approximately twenty months. To tell the truth, this version should be approached cautiously, because Cão and his men wouldn't have endured such a long voyage. If one examines the main sources, a different version may be concluded. As C. Radulet states, two different voyages may have been realized in twenty months. The first voyage seemed to have been interrupted by bizarre information given by the natives. In order that this information be verified and evaluated, the Portuguese captain may have taken them with him to Portugal. While the information they would have given was being evaluated and they were told that the Portugal king would establish a communication with that powerful African ruler, Cão and his fleet may have been sent to keep on his exploration, but without them. Along the voyage, the Portuguese fleet, in 1483, may have reached the point where the *Santo Agostinho* pillar was erected. After the erection of the second pillar, Cão, according to Soligo's chart, seemed to have preferred to return to Lisbon. Yet, we don't have any idea why Cão may have stopped his voyage. The possible answer to this question may be sought in an oration by Vasco Fernandes de Lucena sent, in December, 1484, to Rome to congratulate for the accession to the throne of the new Pope, Innocentius VIII. The most striking part of that oration refers to Cão's arrival at a place where, according to Ptolemy, the southernmost point of Africa would have begun. Moreover, Soligo's chart presents a version that the point at which Cão reached

bends to the East. So, the Portuguese captain must have stopped the voyage at the point where the second pillar was put, in order to take such extraordinary news to Lisbon in haste. And, two royal documents, dated April, 1484, grant to him an annuity and especially a coat-of-arms. The privilege of having a coat-of-arms must have been granted to him, seemingly because of his taking such extraordinary news to Lisbon, even if it would be false.

This extraordinary news must have aroused the continuation of further exploration in the royal palace. To this end, Diogo Cão was commissioned again. His voyage may have begun after June, 1485, because the royal coat of arms carved upon the pillar at Cape Cross were updated up to that date. However, the materials for Cão's expedition in 1485 are even less complete than the first one[s]. It causes the story of this expedition to be rather messy. Moreover, we don't have any idea why his departure from Lisbon may have been so delayed. Anyway, Cão must have sailed from Lisbon in the mid-summer of 1485. His voyage to the Congo River seemed to have been ceaseless. However, at this stage, the contemporary materials, especially Barros, offer a version that when the Portuguese fleet arrived at the mouth of the Congo River, Cão carried on his voyage along the coast until the place where the second pillar was put, instead of a river journey in the interior. We know that the Portuguese captain, for this voyage, departed from Lisbon with the native hostages to be returned. At the same time, he may have been commissioned to start a communication with that powerful ruler, by visiting him in person. Because the inscription carved upon the Yellala Falls on the river refers to a visit trip to that African king. When it is read, Cão and his men's names and also an updated royal coat of arm are seen as inscribed on the rocks. So, he must not have continued his sea voyage, instead of his river voyage. But the latter must have been interrupted by navigational obstacles. Failing to realize the meeting with the ruler, Cão must have carried on his voyage from the mouth of the river along the coast. During the voyage, Cão proceeded along the unknown coast and set up two pillars. Yet, the end of his voyage of 1485 is also controversial, because Barros' version and the legends on the charts tell differently. According to Barros, Cão, after the second pillar in this expedition was erected, returned to Congo River to start the negotiation with the powerful ruler. But the legends say that Cão, after the erection of the second pillar, moved ahead for a while and "died" unexpectedly. If any further royal document about Cão's end does not exist, the version that "he died" may be seen as logical. The contradictory materials do not allow to build Cão's voyages in the true chronology. On the contrary, they cause alternative histories.